

75¢

ОСИП КРАМАР

I. N. JAKUBOWSKY
88 Gorevale Ave.
Toronto, Ont., Canada
M6J 2R5

Я ВЕРНУСЯ

Стрілецькі Оповідання

Едмонтон, Алберта

1947

ОСИП КРАМАР

Я ВЕРНУСЯ

Стрілецькі Оповідання

diasporiana.org.ua

— Накладом автора —

Едмонтон, 1947

Всі права застережені.

Любіть її во время люте,
Україну любіть!

Т. Шевченко.

Бувшим воякам Української Армії і учасникам
Визвольних Змаганнів 1918 - 1920 тих років
на згадку.

Автор.

Листопадова Легенда

Втік місяць новик і зірка не гляне зза хмар...
А вітер з дощем обійнявшись, свій бенкет осінний
справляє і в п'яному шалі листя з дерев обриває.

Ніч темна... А що це рядами біліє, мов війська
примар?

Де? Там на горбочку?
Де літом віночком
плететься ліщина
і голову клонить червона калина?

Там могили! Стрілецький цвинтар...
а білють хрести так, мов війська примар.

У низьких могилах (деякі запались)
лежить наша гордість і недавня слава;
цвіт Народу спить там Стрільці Січовії,
що в бою за волю Рідної Землі упали.

На гильку калини обмоклу, безлисту
із давніх літ згадка тихо прилетіла;
у стіп хреста на могилі в чорному намисті
горем бита і тугою сива журба сіла.

Про тихії ночі
і чорнії очі,
про палке кохання;
про взнеслі стремління
і молодість ранню,
що в огні зростала,
славою пишалась
в походах сталилась,
битвою впивалась...

Так згадка щебече.

А журба хитнула сумно головою,
на похилені хрести вказавши рукою,
безнадійно плаче.

Було і минуло... Молодість зів'яла в обіймах
кохання.

Ті, що Україні волю добували,
кровю упившись, отут полягали
на віки в могилах замкнувшись. Поснули зарання;
А жидівський наймит, москаль схудобілий
з своїм побратимом, ляхом звироднілим
катує, мордує і голодом морить нашу Україну
і землю цвітучу оберта в руїну...

Журба замовкла, втихла згадка срібнокрила...
Дощ січе, а п'яний вітер листя з гилля обрива...
Жалібний смиток мрякою покрив могили...
З недалекої дзвіниці опирем вис сова.

Нараз вітер схаменувся, дощ сховався в гори.
Із лона таємних Вічності просторів,
де судьбу народів записують зорі,
прилинула Віра
і тихим світлом на могилах заясніла.
Безсмертніми устами
дунула в попід той, що зо стрільців під хрестами
остався.
А з іскри, що в попелі тліла, огонь полум'ям зайнявся
і пішов степами.

Сурма заграла. Свіжі полки стали у залізну лаву;
вернулися дні промінно-ясні Стрілецької Слави.
Настав час кари і помсти страшної
і встелили вражі трупи широкее поле.
Відроджена Україна, як пишна весна
усміхнулася до світу щаслива, вільна.

Едмонтон, 1937.

ГАЛЯ

Було се 1-го грудня, 1918 р. Сотня пригото-вана до відходу на фронт. Хорунжий Окапко, тим-часовий комендант сотні, крикнув — “позір” — і 180 хлопців стануло, як мур. Хорунжий здає звіт. Опісля команда “спочинь.” Старенький полковник має коротку промову.

— Хлопці! — каже він. — Ви знаєте куди і чого ви йдете!? Ви йдете боронити рідну землю, яку відвічний ворог хоче від нас забрати. Ви йдете битися за ту землю, яка від віків кормила нас, яку наші прадіди поливали кровю і потом, а яку нена-ситний Лях хоче загарбати. Ви розумієте справу, за котру прийдеться вам може навіть і умерти. Недавно ще, ви проливали свою кров за інтереси чужої держави а тепер не жалійте крові за рідну землю, за рідну державу! Слава Україні!

— “Слава Україні”, — гукнула сотня і стрільці почали всідати до залізничних возів. Хорунжий по-пращався з полковником і скочив до поїзду. За хвилю засвистіла льокомотива і поїзд рушив в сто-рону Львова.

Хорунжий Окапко переглянув всі вози, чи все в порядку і чи стрільці вигідно розташувалися. Зайшов також і до службового воза і тут на його велике здивування побачив молоду дівчину. Почав приглядатися її блище. Побачив ніжне личко та біляве з золотим відтінком волосся. Дівчина сиділа на лавці, голову схилила на груди і думала.

— Куди їдете, панночко? — спитав хорунжий.

Піднесла голову і він побачив великі, сині як небо очі.

— Туди, куди і ви, — відповіла.

— На фронт?

— Так. На фронт.

— Даруйте панно, що я забув вам представи-тися. Бачите при війську забувається часом про товариські правила. Я називаюся Окапко.

— Дуже мені мило вас пізнати, пане Окапко. Я вже чула про вас. Мене звать Галею.

З розмови, яка вивязалася довідався Окапко, що Галя є учителькою, але покинула се заняття, бо після її думки потрібна вона тепер більше на фронті, чим у школі. В українській армії мало санітарів, а в лічницях, коло ранених багато роботи.

— А ви знаєте, кільки то праці, кільки по-святи вимагає служба в шпиталях. Як бачу ви є ніжненька собі панночка і я сумніваюся, чи ваші очі будуть могли глядіти на кров і рани, чи ваші ніжні ушка будуть могли знести зойки ранених? . . — говорив хорунжий.

— О! Пане! — відповіла Галя. — Як бачу, ви маєте не конче гарне поняття відносно жінок. Чи ви думаєте, що жінки мають менше енергії і сили волі, чим ви чоловіки? Ви йдете на фронт, бо ви стрілець, се ваш обовязок, а мій обовязок є працювати в лічниці і гоїти рани тих, що бьются за рідний край. Правда, я не можу битися в окопах з крісом в руках, на се не має в мене сили, але в шпиталі і я можу на щось придатися. Невже-ж ви думаєте, що ми жінки не любимо рідної землі, що в нас немає посвяти? Ні! Ми любимо рідний край, любимо його більше чим наше власне життя, і будьте певні, що в теперішній війні сестри-жалібниці є так само наражені на смерть, як ви на фронті, бо з хвилею, коли ворог побідить, не пожаліє він і нас.

— Дуже перепрошую, — хорунжий вклонився. — Я не хотів вас обидити. Правда у вас. Дуже мені прикро, що я так яось висказався, але думаю, ви вибачите мені нерозважне слово. От знаєте чоловік тинявся по ріжних фронтах, не бував в товаристві і здичів.

— Я не гніваюся на вас, — сказала Галя, а її сині очі ніжно яось, так яось приязно гляділи на Окапко, що у його в серці защеміло.

І задивився хорунжий Окапко в сині очі золотоволосої Галі і утопив в них душу. Плила тиха

розмова, як се звичайно буває між молодими людьми. І душі їх зближались до себе, бо їх злучував один і той самий ідеал. Любов до рідної землі, боротьба за рідну державу. Не минула і година, а їм здавалося, що їхні душі зналися ще перед тим, нім на світ народились.

“Дай ми дівчино хустину,
Може я в полі загину”, —

співали у возах стрільці.

— Ой, як я люблю сю пісню! — сказала Галя.
— Кілько в ній поезії і тихих ніжних почувань!

— Так. Дійсно,—потвердив Окапко. — Хустина, от звичайна собі річ, а кілько то чару і кохання міститься в сих словах: “Дай ми дівчино хустину!” От щасливі стрільці. Певно кожний з них має хустину, вишивану білими руками скроплену дівчими сльозами.

— А ви, пане хорунжий, не маєте хустини від дівчини?

— Ні, панно Галю. Не маю. Я не мав часу знакомитися з дівчатами. Ледво, що скінчив гімназію, то вже і на війну пішов. І воно якось ніяково чоловікові буде вмирати, коли знає, що за ним ніяка дівчина навіть не скривиться, — зажартував він.

— А може навіть і заплаче, — сказала Галя. Отворила валізочку і витягнула гарно вишивану хустинку. На крайчиках були мережані букви Г. О. — Прошу, — подала хустинку хорунжому. зав: “Дякую”.

Окапко здобувся лише на одно слово. Він ска-

Поїзд заїхав на стацію в К. Окапко попрощав Галю. Стрільці висіли з возів.

— “Збірка! Чвірками в право в бік! Сотня ходом руш!” — і стрільці помашерували дорогою в сторону Львова.

* * * * *

Ревуть гармати. Тарахкотять кріси. Ляхи напірають. Наші стрільці відбиваються. Бракує їм

набоїв. У Ляхів всего подостатком, в Українців всего не достає, але стрільці мають се, чого у Ляхів не має. В наших стрільців надлюдська сила, безмір посвяти, безгранична любов до рідної землі. Вони держаться. Хорунжий Окапко, що передав сотню четареві, править четою.

— Держіться, хлопці, — гукає.

Знесиленим піддає духа. Держаться ще українські стрільці, одначе встоятись не має сили. У Ляхів безліч гармат, безліч амуніції і літаків. Ляцькі літаки немов великанські круки літають понад українськими рядами і сіють смерть з машинових крисів.

Починається відступ. І відступають стрільці з під Львова, поливаючи кожду пядь рідної землі горячою, молодою кровю.

— Відступати в порядку! Стріляти на ворога. Робити в ляцьких рядах як найбільше шкоди! — кричить хорунжий Окапко.

Нараз його голос вривається. Його влучають дві ворожі кулі. Одна в ногу, а друга в праву щоку. Падає. Його беруть стрільці і несуть.

* * * * *

Мале місточко Х. В ньому полева лічниця. Міститься вона в школі. Ранених багато. Лікарі мають багато роботи. Сестрам-жалібницям мліють руки від надмірної праці. Їхні очі червоні від недіспаних ночей. Однак сі сестри не нарікають. Ох! Як хочеться відпочати, заснути хоч на хвилинку, так годі. Обовязок перед всім. Змучені, обезсилені дівчата ходять коло ранених. Ніжними руками перевязують криваві стрілецькі рани. З любовію дотикаються сі дівочі руки стрілецьких ран, дуже часто вонючих. З терпеливістю зносять сі сестри-жалібниці страшні крики непритомних стрільців, бо любов української жінки до рідного краю, до рідних стрільців є велика.

Між сестрами одна визначається своєю невтомністю. Се Галя. Вона вічно бігає поміж ліж-

ками від одного стрільця до другого. Її очі дивляться лагідно. Її уста приязно усміхаються. Ранені стрільці глядять на Галю з вдячністю та поважанням, дивляться на ню, як на ангела, що вертає їм життя.

— Панно Галю! Можеб ви хоч трохи спочили, — каже їй лікар.

— Я не змучена пане докторе! — відповідає вона і знова вештається між ліжками.

Приносять свіжого раненого. Його голова забандажована так, що видно лише одно око. Крізь бандажі протікає кров. Нога рівнож обмотана перевязками. Галя вже коло него. Він непритомний. Руки раненого судорожно притиснені до серця. Галя розпростовує сі руки і нараз важке зітхання виривається з її грудей. Вона бачить в руках стрільця хустину, що її подарувала вона місяців кілька тому назад хорунжому Окапкові.

— Боже! невжеж се він?

В її синіх очах показалися сльози. Бере хустину, кладе її під голову стрільця. Ніжними пальцями, більше чутливими, як пальці матері обнимає голову Окапка, розв'язує затвердлі скривавлені перевязки. Дотикається зболілих стрілецьких ран, змиває чорну зіпненілу кров.

Забандажовані уста Окапка порушаються і шепчуть чиесь імя. На його оці тремтить сльоза. Сльоза жалю ізза програної битви. Галя мягкими, невинними устами зцілює сю стрілецьку сльозу. Обмиває рани і перевиває їх.

— Може буде жити, — шепоче, а в її горлі давить щось. До очей тиснуться сльози.

Минає день. Минає другий. Галя все біля ліжка Окапка. Спати не кладеться.

Ранений приходить до притомности. Глядить на Галю. Здається немов хоче щось говорити. Галя усміхається. Припала до нього, як мати.

— Се я, Галя! Пізнаєте мене?

Око стрільця немов би усміхнулося. Праву руку підніс до серця, немов би чогось шукаючи.

Галя догадалася. Подала хустину. Окапко притулив хустину до забандажованих уст.

* * * * *

Минає ще кілька днів. Управа дістає приказ випорожнити лічницю, бо ворог близько. За день, два буде тут. Лікар-управитель каже забрати лекше ранених стрільців. Тяжко ранені мусять лишитися на ласку ворога, бо забрати їх годі. Найменший рух, потрясення ме їх коштувати життя. Лічниця забирається. Десять тяжко ранених стрільців мусить лишитися. Лікар питається сестер, котра з них хоче зістатися з полишеними раненими, до яких належить і хорунжий Окапко.

Зголошується Галя.

— Що? Ви панно Галю хочете тут лишитися? Се дуже небезпечно. Ляхи можуть вас скривдити, можуть збиткуватися над вами. Ні. Краще ми візьмемо з місточка яку стару жінку. Вона буде опікуватися тими раненими, що мусять тут лишитися, а вам я раджу йти з нами, — так вговорював лікар Галю.

— Ні, пане доктор, — відповіла. — Я таки лишуся. Чейже Ляхи може пошанують міжнародне право і червоний хрест, який ношу на своїм рамени.

— Не раджу вам, — сказав доктор. — Але ваша воля, отже лишіться. Не знаю однак, чи вас ще коли побачу. Пращайте!

* * * * *

Місточко Х. опустіло. Чути стріли. Се відстрілюються утікаючи українські частини. Ляхи в місточку. Повно вереску і крику. Чути розбивання склепів.

На опущеній лічниці повіває червоний хрест. Там Галя, як звичайно робить свою службу. Полишені ранені очікують своєї судьби. Галя спокійна.

Усміхається до Окапка. Він з вдячністю глядить на неї.

Нараз чути стукіт. Се польські вояки вдираються до лічниці. Прийшли. Бушують. До кімнати, де була Галя з раненими, входить кілька ляхських жовнірів і три підофіцери. Їх обличча повикривлювані звірячою злобою.

— О! Попатрш сен, цо нам гайдамакі заста-вілі. Раньоних. Ми своїх мами досць.

— Е! Цо там, — каже другий. — Нех раньоними клопоче сен коменда, а ми мами ту цо іннего до роботи. Попатрш сен, яком то нам слічоткем гайдамакі подаровалі. Бендземи мець поцехем.

— Маш раціем, — каже третій. — Бержми сен до роботи!

І три звірі-люде з викривленими низькою жа-добою обличчями кинулися до Галі. Галя стоїть спо-кійно, немов святый образ.

— Що се ви, панове, хочете робити? Се-ж шпиталь. Шануйте міжнародне право.

— Е! Цо мі там міжнародне право! Зрештом ми еньцуф забіяць не бендземи і цебе слічотко не забієми. Ми тилько побавіми сен з тобом! — ска-зав перший і обняв Галя.

Вона відтрунула його. Прискочив другий, ста-раючися повалити її на долівку.

Ранені українські стрільці закричали з розпуки. Се-ж злочин.

— Панове! Цо робіце? — крикнув один з ляхських жовнірів, молодий хлопець з досить люд-ським обличчам. — Буйце сен Бога! Таж то бар-бажиньство, збродня!

— Е, цо ти, дурню, веш! — буркнув на нього перший польський підофіцер. Прискочив до Галі і з огидним реготом обняв її.

Окапко, дивлячися на се, розпучливо кидався на ліжку. Підніс затиснені руки. З його горла ви-добувалися якісь болісні, незрозумілі звуки. Він зсунувся з ліжка і нагло підповз до напасника, зловив за ноги і повалив його долів. Побачивши се другий підофіцер, страшно зареготався і крикнув:

— Що ти псе! Юж здихаш, а еще консаш? Копнув Окапка тяжким чоботом в зранену щоку так, що сей зімлів.

Перший Лях піднісся, вхопив кріс і одним ударом приклада розшматував Окапкові голову. Він тяжко захарчав, опісля витягнувся і замовк на віки.

Галя стояла на вид спокійна, лише її лице сплотніло, а на очах показалися сльози.

— Варвари, гієни! — сказала.

З кишені витягнула малу фляшчину і приложила до уст. По хвилині захиталася і упала мертва на трупа Окапка.

Ляхи заніміли. Заніміли злочинці, дивлячися на їхній гидкий учинок. Оніміли і ранені стрільці.

— Ходзьми стонд! — сказав вбивник Окапка.

І вийшли потихо, як злодії, сі нащадки народу Костюшка, на якого прапорі колись написано було: “За нашов і вашов вольность”.

Едмонтон, 1931.

Забута Могила

(Присвята п-ні А. Никон)

Короткий, листопадовий день кінчився. Сонце в останнє своїми проміннями поцілувало гору та церкву св. Юра, опісля сховалося і згасло.

Смеркалося.

Ніч витягнула свою чорну плахту і поволі почала вкривати нею місто. А боротьба не втихала. Не втихала боротьба на вулицях міста, а противно доходила вона до найбільшої завзятости.

Бій кипів.

Піхотні кріси та скоростріли працювали, аж задихувалися. Українські стрільці з подиву гідним героїзмом та з великою погордою смерти, кидалися на каменіці та інші сильно укріплені польські позиції і нищили ляхів, або самі конали.

Часом стріли втихали й тоді приходило до боротьби на ножі та багнети.

І йшов муж проти мужа.

І в дикій хуртовині блискали ножі та вбивалися у груди ворогів.

І ллялася кров. Кров своя і ляцька.

І падали трупи.

Українські стрільці мимо надлюдських зусиль та завзяття не могли оборонити старинного города князя Льва. Виступили з міста, обильно скропивши його мури своєю та ворожою кровю і густо встеливши його вулиці своїми та ворожими трупами.

А коли знова зійшло сонце і освітило великі калюжі крові та порозкидані по вулицях трупи, тоді Львів був вже в ляцьких руках.

На ратуші хвильку ще пишався жовто-блакитній прапор, але зараз він захитався і як смертельно ранений велитень повалився долів.

В українській столиці запанував лях.

* * * * *

Тяжко стогне Львів. Тюрми на Баторого, Бригідках та Жовківській заповнені ущерть. Там мучаться сотки львівських громадян-українців. Бо лях, кат. Він з насолодою тортурує безборонних людей.

Розпаношився лях в городі українського князя. Веселиться й радується, а його голодні вояки, мов черви розлізлися по місті.

Нищать українські інституції, наукові заведення, бібліотеки, культурні здобутки, муравлину працю десятків літ. Бо лях некультурний, дикий.

Веселися ляше та не дуже, бо українські стрільці міцним перстеном оточили місто і видують тебе як заразу. От, гляди! Українці посилають тобі гостинця. Слухай! Кулі українських гармат вже дзвонять у воздуху. О, о! Вже падають на твою голову розриваються і роздирають на шматки твоє тіло.

* * * * *

Початок грудня. Упав перший сніг і білим пухом покрив землю.

У Львові спокійно, лише де-коли чути вибух українських стрілен, а з передмість доходить торохкіт крісів.

Вечеріє.

На жовківській улиці, в кімнаті одної жидівської камениці, сидить при столі двоє осіб. Одна з них це молода дівчина Нуся. Її гарно збудовану голову вкриває хвилююче золотисте волосся, а зпід високого лоба мудро глядять ясновісні очі.

Друга людина — це мущина. На йому однострій польського сотника. Сидить підперши рукою високе, задумане чоло. Густі, чорні брови грізними хмарами нависли над темними очима. Орлиний ніс переділює його обличчя, а уста вкриває довгий, сивіючий вже вус.

Хто він і що він, цей польський сотник? — Не нам це знати. Нуся кличе його "пан Дик".

— Ну, панно Нусю — заговорив пан Дик.

Справа мається так: ляхи приготують наступ на четверту годину, ранком. Найсильніше ударять вони на Лисиничі та Підбірці тому, що там українські становища найслабші. Ляхи довідалися про це через своїх шпигунів. Лисиничі та Підбірці обороняє лише одна українська сотня. Тому то конче треба нам в будьякий спосіб повідомити згадану українську сотню про намірений ляхами наступ.

— Я це зроблю. Цеж моя служба — сказала Нуся.

— Гарно. Отже ви старайтеся перекрастися на українську сторону. Найлекше буде вам це зробити, коли зможете дістатися до Малих Кривчич. Ви знаєте. Зараз біля Малих Кривчич є ліс, а за лісом Лисиничі. В Кривчичах ляхи, в Лисиничах вже наші. Отже старайтеся перейти через польську лінію, а коли вже дістанетеся до наших, то скажіть їм таке: “Ляхи наступають на всіх відтинках завтра в четвертій годині ранком. Головний та найсильніший їхній удар буде справлений на відтинок Лисиничі — Підбірці.” А по дорозі пригляньтесь боевій силі ляхів! Це нашим здається. Будьте також обережні, щоби не попались ляхам у руки.

Гарно закроєні уста дівчини легковажно усміхнулися.

— Не перший це мені раз, — сказала — а польську лінію перейду на певно. Це не справляє мені ніякої трудности. Небезпеки не боюся. — На цьому скінчилася розмова. Нуся встала, кивнула Дикові головою і вийшла.

* * * * *

Ніч. На фронті тихо. Ляхи, виставивши густі стійки та порозсилавши розвідки, приготуються до наступу.

Личаківською вулицею йде легіоністка. “Мацеювка” тісно засунена на голову. Обличча веселе й трошки збиточне. На рамени кріс. Прямує в сторону боевої лінії. Переходячі патрулі її не задер-

жують і про нічого не питають. Зрештою нікому з ляхів і на гадку не прийшлоби, що під польським одностроєм може скриватися щось непольське.

Ох! Якби ляхи знали, що це за легіоністка машеруе!? Але ні. Вони не дізнаються ніколи, що під польським одностроєм криється українка, яка перекрадається до рідних стрільців з важними вістками.

А Нуся дійшла вже до Малих Кривчич. В селі темно, лише сніг біліється поміж хатами. Ляхи сидять по хатах. От хвилю часом покажеться на вулиці вояк один, або другий. Ніхто її не чіпає. Йде вона собі селом так, якби дійсно належала до будьякої польської частини. Ось і село кінчиться, а там ліс. Минула послідну хату і пустилась до ліса. Аж тут крик “стуй” і ізза угла хати вискочив стійковий.

— Доконд ідзеш?

Замість відповіді впакувала стійковому кулю в груди і побігла до ліса.

В селі вчинився крик і замішання. Загremіли стріли і в сторону Нусі, посипалися кулі. Купка ляхів кинулась за нею наздогін.

Біжить що сили. От ще кілька кроків і вона в лісі. Відітхнула хвилину й знова побігла, спотикаючись серед нічної темряви об коріння та вдаряючись о пні дерев. Ляцькі вояки добігли також до ліса та розбрилися по йому, стріляючи в нічну пітьму.

Нуся заедно біжить вперед. В неї лише одна думка: Коби лише скорше до своїх. Втихли стріли. Ліс стає рідший. Врешті починає дещо прояснюватись. Недалеко замаячили хати. Радісно забилося серце. Це вже Лисиничі і наші стрільці.

Нараз голос “Стій!”

Станула.

“Обернись!” “Долів” — почувла приказ. Кинулась на землю. У цій хвилині прибіг до неї український стрілець.

— Хто ви і звідкіля йдете!?

— Я українка. йду зі Львова. Прохаю запро-

вадити мене чим скорше до вашого команданта. Маю важні вісти.

Стійковий забрав від неї кріс, опісля засвітав. Мов з під землі зявився другий стрілець і повів Нусю в село.

За пів години всі українські частини, що були під Львовом дістали приказ: “Ляхи наступають на всіх відтинках в четвертій годині ранком. Негайно заняти боєві становища. Слабші місця укріпити дротами.”

До Підборець та Лисинич прийшла одна сотня з села Прус для зміцнення.

* * * * *

Темно всюди і глухо. Не чути ані одного стрілу. Здається твердо сплять ляхи, а й наші заснули. Але ні. От зі сторони Львова, із сіл, Великих та Малих Кривчич, виринають якісь неясні купи. Ті купи розбиваються на купки, а ці знова на маленькі пятна, які чорніються на білому снігу. Ці пятна формуються в одну лінію, ростуть з кожною хвилиною, підсуваються під українські позиції.

Це польська розстрільна.

По українському боці тихо, але кожній стрілець лежить на своєму становищі. Старшини без шесту пересуваються помежи розпущеними в розстрільну четами і притишеним голосом дають прикази.

А ляхи підсуваються. От ще яких сто кроків і майже без бою займуть українські позиції. Нараз падає стріл і на цілій лінії загреміло та затарахкотіло. Це стрільці прийняли так ляцьких гостей. Почався бій. З обох сторін сипляться кулі, як град. Клекотить немов у пеклі.

Нуся не пішла в село спочивати по відбутій, небезпечній дорозі. Ні, вона лежить в українській розстрільній і з якимсь дитячим захопленням стріляє на ляхів. Біля неї розлягаються крики ранених, а вона спокійно ладує кріс і стріляє.

Бій кипить. Ляхи вкривають землю густим

трупом, але лізуть вперед. Ідуть на приступ. Стріли втихають. Тепер не кулі, а ножі починають свою страшну роботу. Смерть справляє своє божевільне весілля і впивається кровю. А крові так багато всюди!

Стрільці держаться твердо. Колять ворога в страшному завзятті. Прикладами крісів розбивають голови і друхочуть кости. Ще хвилька і ломиться польський напір. Ворог відступає і в безладді втікає назад на свої становища.

Скінчився бій. На широкому сніжному полі та помежи деревами лежали мертві і ранені, ляхи і українці. На мертвих обличчах пробивалося ще завзяття і ненависть.

А що-ж Нуся? Що з нею?

Вона лежить на краю ліса. Її очі зайшли млюю та непорушно й мертво глядять на сходяче сонце. В задубілих руках держить ще кріс, а з її дівочої, пробитої ляцьким багнетом груди, випливає кров.

Так знайшли її стрільці.

Не ховали її попи з хоругвами. І не співали похоронної пісні. Ні. . .

Не звук дзвонів, а сальва крісових стрілів супроводжала її на вічний спочинок.

І викопали стрільці у лісі для Нусі яму та положили її в ній на вічний сон. Висипали невисоку могилу, а на могилі стрілецький хрест закопали. Довкола її могили вінцем поприлягали й інші. У цих могилах спочили українські стрільці, що впали в лисиницькому бою.

Від того часу минули літа. Ліс шумів свою нескінчену, незрозумілу пісню над могилою Нусі.

І ніхто не прийде, ніхто її не відвідає.

Не прийде подруга. Не посадить цвітів.

А прецінь там похована ранна молодість, що з любови до рідного краю, зів'яла.

Часом лише прилетить птичка, усяде на деревині і щебече про минулі дні молодії.

Бо все на світі минає, а живе лише те, що згадка взяла в своє лоно і своїм зоряним крилом осінила.

Едмонтон, 1931.

По Нас Останеться Згадка

I.

Широкою долиною, в блиску золотого сонця
веться срібною лентою ріка — Золота Липа.

Над нею розкинулося місто Бережани.

Кругом окружене горбами і лісами.

Ці горби й ліси зелені та розмріяні.

Весна у них царівною пишається. Життя. . .

Радість. . .

Стоїть гора Сторожисько і немов чуйний сторож
глядить на місто, що прилягло до її стіп.

На полудні манять до себе ліси Руриська, а на
сході видніє ліс Звіринець.

Місто Бережани не велике, але гарне. В самому
його центрі знаходиться ринок із старинним ратушем,
в якому міститься гімназія. Проти ратуша, у віддалі
кількадесят кроків, стоїть українська церква з чудотворною
іконою Матері Божої, а там далше за ринком, на боці,
польський костел.

З ринку, звіздистими проміннями, розходяться
вилиці на передмістя Адамівку, Сілко та Місточко.

* * * * *

В одному міщанському домикові, на Різницькій
вулиці, сидить при столі ученик осьмої гімназійної
кляси, Дмитро Панчишин. Гарне, хоч сухорляве
та бліде обличчя схилив над паперами й старається
розв'язати трудну тригонометричну задачу. Вже
пів години мучиться він над рахунками. В його
голові аж кишить від різних “сінусів” та “косі-
нусів”. Врешті скінчив.

Слава Тобі Господи! — сказав.

Встав від стола і приступив до відчиненого
вікна. Молодечою груддю вдихав в себе свіжий
воздух.

Був травень.

Сніг вже давно стопився, а земля на таємний,

рішучий наказ природи, вся вкрилася зеленню і квітами.

Дмитро задивився в сад, що виглядав, як малий рай.

Яблінки, груші й сливи повбирані були в пишний, зелений стрій, зпоміж котрого, дорогоцінними спинками та пряжками визирали білі і рожеві пупінки цвітів.

Вишні й черешні вже пишалися в білому цвітові, а весняне сонце усміхалося і пестило ті цвіти, усміхи весни.

Дмитро не втерпів.

Вийшов у садок. Ліг на шовкову траву, під найбільше розкішною черешнею і на мить забув про “сінуси” й “косінуси”. Забув про те, що за три місяці має здавати матуральний іспит, від якого зависить його дальше життя.

Дмитрові гадки відорвалися від буденного, сірого життя й полинули в світ ніжних мрій. А під його серцем зроджувалися якісь таємні, тільки йому самому відомі почування й поривали його душу, та линули до весняного сонця, до світла, до ідеалу...

— Гаразд, Дмитре! — почув позад себе голос.

Линиво якось повернув головою і побачив товариша Осипа Дякова. На його обличчю пробивалася життєва радість та вдовolenня.

— Ов, Дмитре! Як бачу, тобі це навіть не в голові, що за три місяці матура. Лежиш собі під черешнею і дримаєш, а я брате, не можу дати собі ради з латиною та грекою.

Усміхнувся Дмитро.

— Не бійся, Осипе! — сказав. — Ми через вісім літ пильнували науки, а тепер нам вистарчить дві неділі, щоби повторити собі лише деякі предмети і іспит піде дуже легко.

— І я так думаю. Але знаєш ти, по що я прийшов?

— Ну?

— Отже слухай. Йду я собі зі школи і по дорозі стрічаю радника Громовича. Я вклонився йо-

му, а він задержав мене та спитав, чи не мігби я знайти якого доброго інструктора для його сина Олеська. Казав, що заплатить 12 корон місячно. Я зараз згадав про тебе, і от я тут. Як що ти годишся, то ходімо таки зараз до Громовичів і я тебе з ними познакоблю.

— Гм. Не має тепер в мене так багато часу, щоби давати лекції, але 12 корон на місяць здалисьби. До кінця шкільного року заробивби 36 корон, а за ці гроші можна купити гарне одіння. Добре, Осипе! Я візьму лекцію у Громовичів. А який той Олесько? ... Дуже з ним треба буде мучитися? ...

— Не знаю, який він. Але на послідній конференції був виказаний майже із всіх предметів.

— Перспектива не конче гарна, але лекцію таки візьму.

Через кілька хвилин мандрували оба товариші через гору Бернардинів на Сілко, бо там находився дім Громовичів. Дім був гарний, привітний, весь окружений великим садом.

Застукали.

Двері відчинилися і пані Громовичева попрочала їх в хату.

Ввійшли до одної із чепурно прибраних кімнат.

Осип представив Дмитра.

— Дуже мені мило пізнати вас, пане Панчишин. То ви будете інструктором мого Олеська?! Він зараз прийде. Прошу сідати. А вам, пане Дяків, дуже дякую за труд, — звернулася Громовичева до Осипа.

— Немає защо дякувати, пані добродійко, — я переконаний, що кращого інструктора від мого товариша Дмитра не знайдете. І я певний, що він через три місяці так гарно підготує Олеська, що той таки перейде до четвертої класи.

Осип таки зараз попрощався та вийшов.

Дмитро ждав на Олеська і дійсно отворилися двері, але це не був він, лише старша його сестра Віра.

Громовичева познайомила Дмитра з дочкою.

Віра була сімнацятилітня дівчина. Дмитро знав її, але здалека. Нераз бачив він її в церкві, як молилася перед образом Матері Божої.

Вона була гарна. Гарна, як картина Михайла Ангела. Вбрана в білу суконку була подібна до тих ранніх, білих цвіток, що цвітуть вже тоді, коли землю ще сніг вкриває.

Носик Віри простий, білий, а уста маленькі, коралеві, як пучок рожі. Її голову вкривало на причуд гарне, біляве волосся, а очі її мали цю дивну барву морської води. Погляд цих очей прошивав душу.

Цікаво клянула на Дмитра і усмінулась.

— Пане Панчишин, я вас вже давно знаю, а також багато говорять про вас в семінарі мої товаришки.

Дмитро здивувався.

— Чи дійсно я такий інтересний?

— Не знаю, але всі дівчата з учительського семінаря вас бояться.

— Мене бояться?! А то чому? Чи я такий страшний?

— Ні, не страшний. Навіть дуже приємний, але кажуть, що ви не любите дівчат. Ходить між нами навіть така погоска, що ви уважаєте нас за сотворіння нищого ряду. Я чула раз і таке, немовби то ви мали висказатися, що жінки до нічого не здібні, хіба лише до варення й заміння.

— Ну, так зле воно ще не є. Противно. Я дуже поважаю дівчат, але ставлю до них досить великі домагання. Після моєї думки дівчина повинна бути втіленням ніжності, доброти та чести. І дійсно дівчина, котра має ці прикмети, підносить себе до ідеалу і заслуговує на пошану.

Віра уважно слухала.

— Бачите, як несправедливо осуджують вас наші дівчата. Але скажіть мені. Чи це дійсно правда, що ви не можете полюбити ніякої дівчини?

— Що це ти за небелиці плетеш? — вмшлася мати, а Дмитро відповів:

— Панно Віро! Я занадто зайнятий наукою, щоби міг думати про дівчата, а про такі річі, як кохання, мені ніколи навіть не снилося.

Розмову перервав ученик третьої гімназійної класи Олесько, що якраз ввійшов до кімнати.

Громовичева й Віра вийшли, а Дмитро взявся переробляти лекцію з Олеськом.

II.

Життя Дмитра було тихе та спокійне. Кожного ранку брав він під паху книжки і йшов до гімназії. Там перебував він звичайно до першої години по полудні. Опісля вертав на свою станцію, обідав, що Бог послав і брався до науки. Працював над собою кілька годин. Звичайно в п'ятій годині по полудні йшов до дому Громовичів і там вчив Олеська.

З Вірою бачився дуже часто.

Вона, ніби то шукаючи чогось, входила до кімнати, де Дмитро вчив Олеська. І так з нехоття гляділа на його, але від того її погляду робилося Дмитрові якось дуже дивно на серці. Відчував якийсь неспокій. В йому зроджувалося якесь нове, неясне почуття. Якось незрозуміла туга за чимось так дуже рідним, а разом так далеким.

І в кінці він полюбив дівчину. Полюбив Віру цілою молодю душею.

* * * * *

Одного вечера попрохала його Громовичева, щоби по лекції лишився на вечеру. Згодився і тому сидів з Олеськом довше, як звичайно.

Коло сестої години прийшов з уряду радник Громович, старший вже чоловік, з лісою головою, насупленими бровами та з довгими, сивими вусами. Він дуже втішився, що застав Дмитра, бо дотепер мало коли його бачив. Громович мало коли бував дома. Цілі дні просиджував у суді, а вечерами заходив до кавярні на "політику".

— Щож, пане Панчишин? Чи буде що з мого Олеська? Якже він там вчиться? — спитав.

— Все в порядку, пане раднику, — відповів Дмитро. — Олесько здібний хлопець. Був трохи занедбався, але тепер він таки добре береться до науки. І я певний, що він перейде до четвертої класи.

— Коли так, то по скінченню шкільного року я вам дам гарний гонорар, поминувши це винагородження, що його я даю вам що місяця.

Громовичева попрохала до стола.

Дмитрові призначено місце біля Віри, а вона так якимось мило глянула, що в його душі похололо, а серце радісно затріпоталося. Почервонів по самі уха.

По вечері радник пішов до кавярні, Олесько побіг на став купатися. Дмитро взяв шапку та й почав і собі прашатися.

— Мамцю! — звернулася Віра до матері. — Прошу позволити мені пройтися з паном Дмитром по садку.

— Добре, Вірочко!

* * * * *

Сад був чудесний. Черешні й вишні вже відцвіли, але за те яблінки і груші були вкриті рясним рожевим та білим цвітом.

Під ногами зеленим килимом стелилася трава, з поміж якої цікаво виглядали праліски, фіялки та конвалії.

Сонце, що лише сховалося за лісницьким лісом. Поміж деревами бреніли хрущі.

Віра й Дмитро якийсь час проходжувалися мовчки. Опісля посідали на лавочці під яблінкою.

Віра була дуже поважна. Схилила голову на груди і думала.

По хвилині встала й задивилась кудись.

Дмитро глянув у Вірчині очі, а вони були глибокі, такі бездонно глибокі, що можна в їх втопити душу. А зір цих її очей відривався в цій хвилині

від землі і линув кудись далеко в простір, немов хотівби збагнути тайну всесвіта.

— Мрія! — прошепотіли його уста.

А Віра сіла знова біля Дмитра. Довго гляділа на його. Любо якось та лагідно. Її уста затремтіли.

— Пане Дмитре!...

— ???...

— Чи ви моглиби мене любити?

Із Вірчиних очей блиснув дивний промінь й освітив Дмитрову душу та пробив серце. Один погляд очей дівочих, записався в його серці кровю.

Не сказав нічого. Пригорнув Віру до палкої груди і вперше в життю поцілував уста дівчини...

Взяв її на руки й підніс високо, високо...

— Люблю тебе, як цвіти весну, як земля сонце!
Ти! Мрія моя золота!...

— Дмитрику мій! Коханий мій!...

А ніч спровола падала в сад. Ця травнева, чарівна ніч, коли серце тремтить, мліє, а уста ждуть поцілунків...

Така ніч буває лише раз в життю.

А вони цілувалися. Цілувалися чистими, непорочними устами.

Ці діти весни...

А хвилі йшли...

III.

Летять радісні дні...

Летять і утікають в безвісти часу.

Утікають тихі, мрійливі ночі...

О! Не утікайте дні!...

Не втікайте ночі!...

Не забарайте із собою Дмитрового щастя!...

А Дмитро щасливий. Щасливий, бо любить Віру і Віра його.

— Чи дійсно ти мене так дуже любиш? — питає вона.

— Дівчино! Люблю тебе над життя! А любов

моя нескінчена, як вічність. І навіть тоді, коли пройдуть літа, коли пропаде, зів'яне наша весняна молодість, навіть тоді я любити тебе не перестану.

— А бачиш, Дмитрику! Колись говорив ти, що не можеш любити, а тепер ти мій, мій!

— Так. Недавно ще не знав я кохання, а тепер моя душа палає одним великим почуванням.

— Ох! Ти мій, добрий Дмитрику! — шепоче Віра, а він пригортає її до своєї груди й цілує її непорочні уста...

* * * * *

Хай скептики і циніки говорять про любов, що хочуть! Хай вони сміються з кохання! Але любов, це почуття взнесле і божеське. Любов творить чуда. Любов підносить чоловіка із життєвого багна і ставить його на висоті безсмертного Духа.

* * * * *

Минали дні.

Шкільний рік скінчився, а з ним скінчилися і щасливі, мрійні гімназійні літа.

Дмитро зложив іспит зрілості з відзначенням, вернув на свою станцію й задумався.

Щож далі?! Яка дорога перед мною? Яка будучність? Чи взнесуся я до світла, до ідеалу, до якого рветься моя душа?! Чи може судьба положить мої молоді крила і кине мене розторошеного в життєве багно?!.. А Віра?!.. Чи вона відважиться йти разом зі мною в життя? Чи буде вона мати на стільки стійності і рішучості, щоби бути моєю дружиною?...

Поскладав книжки, скинув гімназійний однострій, одягнувся в цивільну одягу і пішов до Громовичів.

Там привитали його дуже радо. Радник Громович поздоровив Дмитра з матурою і також подякував йому за його працю біля Олеська, який з

добрим поступом скінчив третю класу і перейшов до четвертої.

Віра, побачивши Дмитра, аж сяла на radoшax. Дмитро був дуже серйозний.

— Прохаю високоповажані панство, дозволити мені вам дещо сказати.

Здивувалися Громовичі.

— Прохаємо.

— Пане раднику і ви пані добродійко! — почав Дмитро. — Молодий я ще дуже чоловік, лише недавно минуло мені 20 літ і тому простіть мені, коли я що не до ладу скажу. Я полюбив вашу дочку, Віру. Полюбив її першою моєю любов'ю і цілою моєю душею! Тому осмілююся прохати у вас позволення назвати панну Віру моєю судженою.

Почувши таку річ, здивувалася Вірчина мати, а батько усміхнувся і сказав:

— Як бачу, ви пане студент не тратили тут дармо часу. Даючи лекції Олеськові, ви не забули і про Віру. Добре, молодий чоловіче, але що ви думаєте робити на випадок, коли ми згодимося на вашу пропозицію? Будете зараз женитися, чи що?

— Ні, пане раднику. Я думаю записатися на філософічний факультет у львівському університеті. І я певний, що скінчу його по чотирьох роках, а потому дуже легко можна дістати заняття вчителя в будь-якій гімназії. Отже вже за яких чотирьох-п'ять літ, Віра може бути моєю дружиною.

— Ага! Не зле сказано. А ти як думаєш? — запитав радник свою дружину.

— Щож?! Пан Дмитро чоловік добрий, інтелігентний. Дасть собі в життя раду. Віра його любить. Чомуж ми мали би бути на перешкоді їхньому щастю?!

— Отже гаразд, молодий чоловіче. Наша Віра є вашою судженою, але під тією умовою, що за п'ять літ прийдете по ню з університетським дипломом в руках.

Дмитро був на вершку свого щастя, а Віра припала до батькових уст і все своє обличчя сховала в його довжезних вусах.

I. M. JAKUBOWSKI
63 Gorevale Ave.
Toronto, Ont., Canada
M6J 2R5

— Що то молодість! І я такий був колись, — сказав радник і пішов в місто, до каварні.

* * * * *

Саля “Надії” ярко освічена.

Це абітурієнти справляють їхні послідні, товариські вечерниці.

Музика грає...

Ллються звуки вальця...

Щасливі пари крутяться в танці...

От нині ще... Ще нині погуляють, побавляться товариші, а завтра?... Завтра кожній з них піде в свою путь...

І крутяться в танці веселі, любі лица. Одначе крізь тую їхню веселість пробивається і крихітка жалю й смутку. Жаль-же розлучатися товаришам, які цілих вісім літ пересиділи разом у шкільній лавці. Жаль розлучатися товаришам, котрі стільки літ жили одним життям і мали однакові стремління...

Дівчата гарні, свіжі, як цвіти на весні.

Віра розкішна, як троянда, а легка, як метелик.

Дмитро припав до ньої, вхопив її в свої обійми й поніс в молодечому танці. Пригортає цвітку до своїх грудей. Очима пестить ясне, шовкове волосся.

Скінчився танець. Молодь розбилася на групи.

Дмитро відпровадив Віру на крісло й сам сів біля неї.

— Коли відїжджаєш, Дмитрику?

— Завтра рано.

— Так скоро? Знаєш, Дмитрику, мені буде дуже прикро без тебе.

— І мені не краще буде, але всеж таки треба йти в життя здобувати долю.

— А ти мене не забудеш? Я знаю. Ти поїдеш у Львів, а там гарних панночок багато. Може котра з них прожене мене з твоєї душі і ти колись сміятись будеш з того, що мене любив.

— Ні, кохана. Не забуду тебе ніколи, бо ти

сталася для мене всім. Світлом, воздухом, життям. Я носитиму тебе в серці, як святий образ. Але ти, Вірочко?! Чи твої почування будуть все стійні та непохитні?! А може прийде до тебе який гарний чоловік, а до того ще й багатий і ти тоді забудеш мене, бідного селянського сина, що власними силами мусить пробивати собі дорогу в гущавині життя. . .

— Ні, Дмитрику, ні! Не говори так. Я не проміняла би тебе за нікого в світі. . .

* * * * *

На другий день встав Дмитро дуже рано і почав готувитися в дорогу. Думки його невеселі, а за серце тиснув жаль.

Жаль було покидати Бережани, де пройшла його рання молодість.

Взяв до рук валізку, вийшов на двір й пішов вуличкою в сторону залізничного двірця, що лежав за містом в долині над Золотою Липою.

Перед двірцем пристанув і ще раз глянув довкруги. Глянув на горбочки, що окружали місто й зором пестив дрімучі ліси, що вчили його снувати молоді мрії про щастя.

Зітхнув і пішов на двірець.

За кільканацять хвилин вже ніс його поїзд до рідного села.

IV.

Родичі Дмитра були незаможні селяне. Ціле їхнє майно складалося з хати, стайні, стодоли і трьох моргів поля. Жили вони собі спокійно, працювали на щоденний хліб й хвалили Бога.

Дмитро був в них одинак, а що він був хлопчина здібний і понятливий, тому по скінченню трьох років народньої школи, родичі за порадою місцевого священика дали його до гімназії. З початку тягнулися вони, як то кажуть, з останнього, щоби удержати сина в місті, а потому Дмитро вже сам

почав давати собі раду. Заробляв на удержання лекціями.

Як раз в цю хвилину, коли Дмитро зближався до села, старий його батько Яким сидів при столі, а мати Настя поралася біля печі.

— Стара! — відіззався Яким. — Десь цими днями сподіймося гостей. Наш Дмитро певно вже скінчив гімназію і здав матуру.

— Ой коби він вже як найскорше приїхав, — защебетала Настя. — А то вже так скучно мені без його, що страх! Там десь добре вимучили його ті професори ріжними науками!..

— Це своєю дорогою, що наука легко не приходитьсь, але за це з нашого Дмитра буде чоловік. Як ти думаєш, стара? Який фах вибере собі наш Дмитро?

— Ой, Господоньку! Я так дуже хотіла би, щоб наш син був священиком. Як би я тішилася, коли б могла бачити його при престолі, в ризах, як він відправляє Службу Божу. А яка би то честь для нас була. А як йому добре було би. От дивися, як нашому егомостеві добре поводитьсь! Мешкає в гарній резиденції, сто моргів поля лежить до його розпорядимости, а худоби кілько. А свиней!? Крім того доходи всілякі. І з живого і з мертвого. Ой, Матінко Христова! Зроби так, щоби мій Дмитро був священиком!

— Та й я не мав би нічого проти того, але Дмитрові я приказувати не буду.

В сінях закрипіли двері. До хати ввійшов Дмитро.

— Слава Ісусу Христу, — привітався і почав цілувати родичам руки.

— Дмитро, — скрикнула Настя і припала до його, як ластівка. — Сину мій! А я на тебе так ждала! — Цілувала його голову й лице.

— Та дай спокій, стара! Досить вже з тебе! От ти краще дала би Дмитрові дещо попоїсти. Він певно голодний! — сказав Яким.

— Господоньку, Боженьку! Я з радощів і забула, що він голодний. — Метнулася до печі.

Дмитро сів на лаві біля батька.

— Шож, сину? Іспити пішли добре?

— Так, батьку.

— Слава Богові! А тепер що думаєш з собою робити?

— А шож би!? Два місяці побуду у вас, а опісля їду у Львів і запишуся на університет. Беру філософію.

— А ми зі старою думали, що ти вибереш собі теологію. Ну, але ти на те і вчився, щоб розум мати, тому роби, як знаєш. Я дуже тішуся, що ти покінчив гімназійні студії і вірю, що скоро осягнеш це, до чого стремиш.

Настя подала на стіл обід. По обіді Яким пішов вештатися біля господарки, а Дмитро до стодоли на сіно відпочивати.

* * * * *

Жнива.

Літні дні минали скоро.

Дмитро працював разом з родичами. Вязав в полі снопи, клав їх в копи, а потому разом з батьком звозив їх до стодоли.

В неділю або свято йшов до читальні, куди сходилися всі свідоміші селяне і там давав відчити та виклади на різні теми. Часами збирав він молодь і на громадському майдані робив січові вправи.

Два місяці минули, як батою траснув. А коли прийшов йому час їхати у Львів, тоді батько отворив скриню й витягнув двісті корон та вручив їх синові.

— На, Дмитре! Це весь мій гріш, що його щадив я довший час. Думаю, що це вистарчить тобі на початок твоїх студій, а дальше вже сам давай собі раду. Їдьже здоров у Львів, запишуйся на який хочеш факультет. Я в те не мішаюся, бо на таких річах не розуміюся.

А мати втирала нишком сльози, складаючи Дмитрові у валізку білля та інші потрібні йому річи.

Дмитро попрощався з родичами і пішов на двірець.

V.

У Львові почалося для Дмитра життя нове й відмінне від попереднього. Він пізнав багато нових товаришів. Вступив, як член до товариства “Академічна Громада”, де скорою ходою йшла просвітня робота.

Українські студенти дбали не лише про своє формування, але також стреміли до освідженнн широким народним масам.

Академічна Громада видавала для народу книжки та брошури, а декотрі із студентів дуже часто виїздили на села з відчитами.

Дмитро весь віддався академічній роботі. На виклади ходив точно. Знайшов собі також заняття в товаристві “Сільський Господар” і там працював в годинах вільних від університетських викладів. Решту вільного часу присвячував праці в “Академічній Громаді”.

І так був він все зайнятий, що не счувся, як минула осінь і зима.

Прийшло літо 1914-го р. З початком місяця серпня рознеслася вістка. Вістка ця була для одних тривожна, а для інших весела. А вістка ця поміщувалася в одному слові: “Війна”.

На каменицях міста Львова появилися великі, мобілізаційні оголошення, в яких наказувалося, що кожний мущина, зобов'язаний до військової служби, мав в протягу двадцять чотири годин явитися в команду свого полку. На случай непослуху грожено військовою судом.

Зворушився Львів. Юрби народу вилягли на вулиці, по котрих машерували різні оркестри, граючи австрійський гимн.

І Дмито мусів покидати свої студії та заняття в “Сільському Господареві”. Перед трьома місяцями узнала його комісія здібним до військової служби і тепер він негайно мусів явитися в кадрі, 55-го полку піхоти, що стояв в Бережанах.

Листом повідомив батьків, що мусів негайно зголоситися до війська. Зібрав найпотрібніші річі і першим поїздом поїхав до Бережан.

Якже він здивувався, побачивши по році знова Бережани.

Перед роком ще те місто було тихе і спокійне, а нині воно до непізнання змінило своє обличчя. Нині те місто повне гамору і крику. Улиці набиті вояками.

Дмитро місто того, щоби зголоситися в команді полку побіг до помешкання коханої дівчини.

Дрожав цілий. Він-же цілісінський рік не бачив Віри. А тепер знова побачить і пригорне тую, що ясною зіркою заблїсла на його життєвій дорозі. Застукав несміло в двері.

— А!.. Пан Дмитро! — привитала його добродійка Громовичева.

Увійшов до кімнати, де він пізнав Віру. Сів на крісло й неспокійно оглядався.

— Ага! Знаю, кого шукаєте! — усміхнулася Громовичева. — Потерпіть хвилину. Вона незабаром прийде.

Ждав не довго. Кілька хвилин лише, бо от відчинилися двері. Увійшла Віра.

— Віро! Моя кохана квітко! Весно моя рання!..

— Дмитрик! Любий мій! Коханий!.. Защєбетала, як соловейко.

— Говори-ж щось, Дмитрику! оповідай, як тобі жилося у Львові? Оповідай багато, я слухати му.

Дмитро не може говорити. Неначе занімів.

Дивиться в Вірчині очі, а вони такі ніжні. Такі добрі...

Громовичева вийшла дискретно, а він кріпко обняв гнучкий стан Віри і безтямно цілував добрі, дівочі очі.

— О! Ти ненаситний! Пусту, бо задусиш!..

Посадив її собі на коліна.

— Ну говори вже раз.

— Та що ж буду говорити?! промовив нарешті.

— Стужився за тобою, а у Львові...

— Ну, що у Львові?

— Студював фільозофію, а попри це мав заняття в “Сільському Господареві”. От ще три роки і я взяв би тебе, як свою дружину та зажив би з тобою, але на жаль...

— На жаль?..

— Іду на війну.

— Ти? на війну? — здивувалась.

— А ти не знала? Та-же ще перед трьома місяцями покликали мене до бранки, тай постригли, як то кажуть, в рекрути.

Зблідло рожеве личко Віри. Затремтіли уста.

— Ні, я того не знала. Ти-ж до мене так мало писав.

— Що-ж! Непорадимо нічого. Треба буде йти. Не сумуй, Вірочко. Не всі на війні гинуть. А коли б дійсно прийшлося мені згинутися, то згадай мене добрим словом. Видно, що не судилося нам йти разом у життя. Одначе знай, Вірочко, що я тебе дуже люблю.

В її очах показалися сльози.

— Я це розумію. Ти мусиш йти. Однак, коли б ти йшов боротися за нашу справу, за Україну, то тоді я не здержувала би тебе, а так, Дмитрику, мені не влад. Йти і наражувати своє життя за інтереси чужої держави!? Йти й класти молоду голову за Австрію!? Ні, Дмитрику, ні!

— Хто знає, Вірочко? Може ця війна як раз принесе нашому народові волю!?

— Я здержала би тебе. Я б не пустила, коли би могла. Памятай, що я тебе люблю. В цілому світі не найдеш другої Віри.

— Знаю, кохана. І не забуду тебе, моєї молодії мрії: Памятати му про тебе до послідної хвилини мойого життя. А тепер будь здорова! Мені час.

Обнялись. . . . .

Ще один довгий поцілунок і Дмитро пішов служити Австрії і цісареві.

VI.

Над Галицькою Землею повстала хуртовина...
Грізні, сірі хмари сунули проти себе....
З північного сходу йшли москалі, а їм на зустріч з полудня австрійці.

Зударились.

Понеслись блискавиці і загреміло.

Так загреміло, що задрожав увесь край.

Мільонами сталевих осів бреніли кулі.

Пекольним громом гули гармати.....

Падали трупом тисячі людей.

Не встоялися австрійці перед московськими полками. Зараз по перших боях під Чернівцями і Тернополем пустилися в безладну втечу.

Втікали перші мадяри, кидаючи зброю і всяке військове добро.

За мадярами втікали й інші австрійські полки.

По гостинцях та полевих дорогах валялися кріси і цілі скрині муніції. Валялися цілі кольони австрійських провіянтових і муніційних возів.

Що сили втікала австрійська армія і до трьох місяців заняли москалі майже без бою цілу східню й середню Галичину.

Австрійська армія станула в Карпатах.

Опритомніла.....

Віддихалась.....

Заняла оборонну позицію і окопалася на горах.

Тут дігнали її москалі. Дальше йти не могли.

Почалася довга лінійна боротьба і тривала цілий рік.

Аж весною, 1915-го р., прийшли німці в Карпати.

Одно велике зусилля й проломано московський мур.

Тепер втікали москалі, а втікаючи, нищили край. Села і місточка оберталися в руїну. Москалі інтернували свідоміших українців, а декотрих вішали.

А українське населення Галицької Землі все стогнало і корчилося в смертельних судорогах...

Бо хоч москалів не стало, то за те прийшли “рідні” австрійці, з поміж котрих мадяри вкрили себе огидною славою катів. Мадярьські полки сотками інтернували і вішали невинних українських селян.

На придорожних вербах гойдалися трупи, а табори для інтернованих в Гмінді і Талергофі були переповнені українцями.

І конав син на фронті за цісаря і державу, а батько висів на придорожній вербі, або мучився в Талергофі.

Галицька земля стогнала в огні і крові.

А над нею, розпростерши чорні крила, вносилося глум і з пекольним реготом глядів на море сліз і крові. . . . .

* * * * *

Громовичі зараз з початком війни покинули свій дім в Бережанах і пішли до близького села, Лісник. Але не довго потім, як москалі заняли край, старий Громович занедужав на холеру і пішов у землю. Його дружина жила з дітьми якийсь час з гроша, що його зложив був покійний радник, а потім почалися злидні. Прийшлося їм всім братись до чорної роботи, щоби могли жити. Громовичева помагала сільським газдиням в господарстві, Олесько ходив у ліс рубати дерево, а Віра разом зі сільськими дівчатами ходила на роботу до заможних селян, або до двора.

Зблідло рожеве личко Віри, а її білі руки почорніли від тяжкої праці. А все ж таки вона не попадала у відчай, а кріпилася надією, що лихоліття минеться і настануть кращі часи.

Згадка про Дмитра була для неї цьою ясною зіркою, що освічувала злиденне життя. Думка про Дмитра, котрий був хто зна де, а може навіть і не жив, не покидала її ніколи. І Віра вірила, що війна скоро скінчиться, Дмитро поверне і тоді вони обоє заживуть в щастю.

Весною 1916-го р. повернули Громовичі назад до Бережан.

Місто було напів зруйноване, одначе їх дім оцілів. Москалів вже не було в Галичині і управа краю опинилася знова в руках австрійців. Австрійські власти виплатили Громовичам залеглу платню покійного батька і їхні матеріяльні відносини покращали. Але лихо не спить. Олеська покликано до війська. Громовичева осталася лише з дочкою. Жили вони обі тихим, сумним життям.

Через Бережани переходили нераз ріжні австрійські, військові частини, в поході на фронт. Віра нераз розпитувала вояків про Дмитра, але нічого про його не довідалась.

Раз стрінула вона на ринку десятника 55-го полку, Макогона, що приїхав з фронту на відпустку.

Віра його знала. Поздоровила вояка і з трівожним серцем почала його випитувати, чи не знав він Дмитра Панчишина.

— Панчишин... Панчишин?!... Ага! Я знав хорунжого Панчишина з четвертої компанії.....

— І що з ним сталося?

— Не знаю. Я бачив його на фронті під Семейовом, опісля в Карпатах. Дня 17-го лютого 1915 року, ми наступили на москалів. Багато тоді згнуло наших. Багато і старшин впало. Я бачив як харунжий Панчишин йшов до наступу, але що з ним сталося, не знаю. Здається убитий, бо від того часу я вже його більше не бачив.

Віра більше не питала.

Серце в неї завмерло. Ноги задріжали, увяли неначе.

Тремтіла вся, як трепета. На силу доволіклась до хати.

Її мозок жалом колола думка:

“Дмитро вбитий! Вбитий мій коханий!”

І почорнів Вірчин світ...

Зникли світляні проміні з дороги її молодого життя....

Темно і пусто стало в її душі....

Тяжкі, олов'яні мряки закривали сонце її світа, збудованого на мріях...

І потяглися лінівні дні, а за ними шкандибали безсонні ночі.....

VII.

По даремній спробі мира в 1916 р., війна продовжалася даліше.

Міліони людей томилися даліше в смертельній боротьбі за цесаря і Австрію.

Галицька Земля все ще стогнала в огні і крові. .

Аж прийшов пам'ятний день 1-го листопада 1918 р.

В цьому дні провалилася стара, спорохнявіла Австрія і сконала.

В цьому дні відітхнула і ожила Галицька Земля і в кожній її закуток понеслася радісна вість.

“Воскресла Україна!” — лунало по зруйнованих селах й місточках.

Український нарід по століттях ярма діждався волі... .

І веселим, ярким світлом заясніла ця воля. Заясніла так, що поразила очі нашого, лихого сусіда.

І позавидував лихий сусід українцям волі.

Бо ще не встиг український уряд, як слід організуватися, як лихий сусід, кровожадний лях простягнув свою хижу руку по українську землю і волю.

І післав лях свої дикі полчища в українську столицю.

Як голодні звірі кинулися ляхи на молоду, українську державу.

Але український нарід був на сторожі і станув до борби.

Український селянин, міщанин і робітник кидав своє заняття, брав в руки кріс і спішив під Львів.

Тисячі селянських й міщанських синів йшли під святий Львів, боронити волю.

Зорганізовані, українські частини змагалися з ляхами у Львові, а в заїллі, по містах творилися кадри українського війська.

До Бережан прибула свіжа сотня стрільців. Машерують ринком в сторону адамівської вулиці.

Станули перед будинком Окружної Команди. Чета за четою...

Перед сотнею, сотник, а попереду кожної чети, четовий.

З будинку Окружної Команди вийшов полковник.

Сотник здає звіт.

— “Пане полковнику, голошу слухняно, сто вісімдесят стрільців. Однострої і зброя в порядку. Готові до відходу на фронт!” —

— “Гаразд!” — похвалив полковник.

Почався перегляд сотні.

Стрільці стоять, як мур. Тільки обличчя повертають в сторону, куди проходить старшина...

Нараз з юрби, що стояла довкруги, понісся трівожно радісний оклик.

— Мамцю! Він живий! Цеж Дмитро!

В серці сотника відізналося щось таке давнє, а таке рідне... Тож голос його Віри...

Опанував себе і з суворим поглядом поступав за полковником...

Скінчився перегляд.

— “Гаразд!” — похвалив полковник ще раз. — Сотня на квартири до дівочої школи, а ви, пане сотнику, зайдіть до моєї канцелярії.

Четар Халупка перебрав команду.

Короткий приказ і сотня рушила на призначене місце.

В канцелярії приказав полковник таке: “Ваша сотня дуже мені подобається... Добрі хлопці. Ви підете на фронт за яких десять днів. Тут формується пробоевий курінь і вашу сотню приділюю до нього. Десять днів трівати ме вишкіл, а опісля на фронт.”

— Приказ, пане полковнику, — відповів сотник і вийшов.

Перед канцелярією чекала на нього Віра з матір'ю.

Прибігла і кріпко пригорнулася до стрілецької груди. . .

Дмитро довго цілував Вірочку.

Підійшла мати. . . Схилив голову до її рук. . .

— Пане Дмитре! . . Пане Дмитре, ми вже не сподівалися бачити вас у живих, а Віра очі свої вже виплакала.

— Ох, Дмитрику, як я мучилася, як терпіла. Ти пішов від мене і через чотири роки не давав вістки про себе. Я розпитувала кожного стрічного вояка, одначе не могла про тебе нічого довідатися. Аж раз стрінула я десятника Мокогона. Він сказав мені, що тебе вбито. І мені так тяжко було тоді. Мій світ був почорнів і жити не хотілося. . . Аж нині знова прояснився мій світ. Але ти таки не добрий. Ти-ж все таки повинен був в який небудь спосіб дати про себе знати.

Пустилася вулицею в сторону Сілка.

— Не моя вина, Вірочко, — говорив дорогою, Дмитро. Зараз після того, як я з тобою попрацав, вивезено кадру 55-го полку на Угри. Я писав до тебе, але ти не могла одержати моїх листів, бо в Бережанах були вже москалі. Я не довго побував у кадрі, бо зараз по першому вишколі післано мене до старшинської школи, а по її укінченню, на фронт. Дня 17-го лютря 1915 р. підчас наступу на москалів, попався я в полон. Москалі завезли мене на Сибір до міста Тобольска. Там перебув я аж до революції. По розвалі російської імперії, москалі не дуже то вже і зважали на полонених і тоді я з кількома товаришами покинув табор. То пішком, то поїздом, по кількатижневій мандрівці дібрався до Києва і там вступив в ряди Січових Стрільців. Коли німці арештували Центральну Раду, а владу над Україною віддали в руки Скоропадського, коли німці розоружили також і Січових Стрільців, що були гвардією Центральної Ради, тоді я покинув Київ і дібрався до повстанчого загону отамана Зеленого. В повстанцях служив я аж до послідного часу. Коли я лише довідався, що в Галичині твориться наше рідне, українське

правління, коли дійшла до мене також і ця вістка, що ляхи напали на нашу молоду державу, тоді я попросив отамана Зеленого о звільнення від служби. Коли отаман Зелений на це згодився, тоді я zorganizував стрілецьку сотню із бувших австрійських вояків і захопивши в Бірзулі поїзд, приїхав до Тернополя. З Тернополя машерували ми вже пішком, а це тому що годі було дістати який небудь поїзд, а ще і тому, що по дорозі хотів я вступити до рідного села. І дійсно я на одну ніч задержався в рідних сторонах. Стрільці відпочили, а я натішився родичами, а вони мною. Нині рано вирушили ми в дальший похід і я тут. Отже бачиш Вірочко, що годі мені було до тебе листи писати. Ти й так була би їх не дістала. А десятник Макогін цілком непотрібно, хочай несвідомо справив тобі невисказану прикрість.

— Нічого, Дмитрику, мої страждання минулися. Ти повернувся і я щаслива.

Прийшли до хати.

Громовичева зітхнула.

— А в нас також дуже багато дечого змінилося. Мій муж помер ще в 1914-ому році, та й Олеська покликано до військової служби ще перед двома роками. Писав до нас пару разів, але вже від кількох місяців не маємо від його ніякого листа.

— Що-ж, пані добродійко! — потішав Дмитро. — Я вповні розумію ваш біль і співчуваю з вами. А про Олеська не журіться. Він певно вже служить в якійсь українській частині.

Громовичева обтерла мовчки сльози, що тиснулися їй до очей і вийшла до кухні.

Віра сіла на Дмитрових колінах і — як це колись бувало — одною рукою обняла його шию, а другою гладила його лице.

— Дмитрику! Я тепер така щаслива! Я так дуже радію, що знова тебе відзискала. Я держала б тебе тепер вічно при собі. Я не пустила б тебе вже нікуди!

— А однак, Вірочко, я знова мушу тебе покидати. Обовязок і служба кличуть мене під Львів.

А пам'ятаєш, Вірочко, що ти говорила мені тоді, коли я прашався з тобою, йдучи на службу до австрійської армії? Ти сказала тоді: "Як би ти йшов боротися за нашу справу, за Україну, то я не здержувала би тебе." — А тепер, Вірочко, прийшов той час, що треба покинути все. І батька і матір і дівчину милу, бо Україна кличе.

— Я не здержую тебе, Дмитрику, але наперед ти мусиш бути мій... Розумієш?

— Як-же це так, Вірочко?

— А так, що ти мусиш бути моїм мужем...

— Ой, Вірочко! Ти дорога пустунко! Не час-же тепер на весілля. Там на фронті під Львовом відбувається інше весілля і я мушу спішитись туди, щоб не спізнитися на танець.

— А ти таки будеш мій!...

Слідуючого дня взяв Дмитро девятидневу відпустку і повинчався з Вірою в бережанській церкві.

Хвилі летіли дуже скоро... Задержати їх, годі було...

Минуло дев'ять днів...

Як гарний сон...

Як чарівна казка...

Скінчилася Дмитрова відпустка. Обов'язок кликав його під Львів. На поле слави.

Стояв перед Вірою сильний та гарний. Стрілецький однострій гордо стискав його молодецьке тіло. При боці шабля і револьвер.

— Будь здорова, Вірочко. Мені час...

Віра гляділа на його слізними очима...

— Йди, Дмитрику! Йди!... Я знаю.... Я розумію.... Ти мусиш йти. А я? Я вже нічого від життя не бажаю, бо воно дало мені все, що лише могло дати. Життя дало мені тебе. Через цих кілька коротеньких днів, я зазнала з тобою невисказаного щастя. Ти був мій! А тепер я тебе віддаю Україні. Україна має до тебе більше право, чим я. Йди, Дмитрику! йди та гідно сповняй твою повинність, а я вже остануся тут з матір'ю та з моїм сумним коханням...

— Ні, Вірочко! Хай твоє кохання не буде су-

мене! Хай воно буде радісне і веселе, як сонце на весні. А коли Україна переможе ворогів, тоді я знова поверну до тебе... А як не повернув би, то й тоді не сумуй, Вірочко! Памятай, що по нас лишиться згадка. Памятай, що минуть літа, пройдуть віки, нас обоїх вже давно не буде на світі, але по нас останеться згадка. Добра, гарна і вічно молода згадка...

Підніс Віру на своїх руках, як дитину і ніжно цілував уста дружини...

В останне...

Короткий, стрілецький поклін і Дмитро пішов сповняти свій обов'язок...

А Віра підійшла до вікна і сумно дивилася на вулицю, котрею йшов її Дмитро...

Її уста шептали: "Йди, Дмитрику, йди! Я віддала тебе Україні!".....

VIII.

Цілісіньку ніч йшов бій...

З такою самою завзятістю, як він почався ввечером, з тією лише різницею, що ізза темряви обі ворожі сторони мусіли здержати крісовий огонь, а билися на багнети.

Слідуючий ранок приніс рішення.

Коли ще кипів завзятий бій на багнети, українська артилерія здержувала польські частини, що йшли для зміцнення.

Вкінці ляхи не мали вже сили, щоби поновити наступ.

Скінчився бій. Ранені й мертві лежали перемішані...

На стоптаній рілі видніли червоні, криваві озерця...

В імлі сіріючого ранку розлягався розпучливий стогін і крики ранених...

В борозді ізораної рілі, лежав на плечах сотник Дмитро Панчишин.

Все його тіло було подіравлене, як решето.

Жив ще, але над ним стояла вже смерть...

Два кроки від його, сидів опершись плечима о межу, вірний сотників чура, Василь. Перев'язував собі страшні, криваві рани на ногах.

Коли Василь побачив, що сотник, котрого він уважав за мертвого, порушився, заперестав свою роботу і на руках приповз до його.

— Це ти, Василю? — спитав сотник, слабим голосом.

— Приказ, пане сотнику.

— Ти дуже тяжко ранений?

— Ні! Лише ноги маю подіравлені та поперебивані.

— Гаразд! Отже ти жити меш. А тепер слухай. Я вже бачу смерть. Нічого не допоможе. А ти, як будеш живий та здоров і коли повернеш в наші рідні сторони, то не забудь зайти до Бережан. Там живе моя дружина, Віра. Як знайдеш її, то скажи, що я сповнив свій обов'язок супроти України гідно та чесно... Скажи їй, моїй дружині, що я її страшно люблю. Я буду її любити і зпоза гробу. Скажи їй, що по нас останеться згадка... А тепер, друже дай мені свою руку і будь здоров... .

І взяв вірний чура сотникову руку й притиснув її до свого серця... .

А сотник тяжко зітхнув і замовк... .

На віки замовк сотник Дмитро Панчишин... .

А в воздуху тихим шелестом брєніли слова: "По нас останеться згадка"... .

* * * * *

Сумно, мертво — тихо лежить місто Бережани над Золотою Липою... .

Сумує українське місто, придавлене важким чоботом некультурного ляха... .

І Золота Липа не вилискується вже в золотому сонці... .

Бо вся сплила українською кровю... .

Посумніли і горбочки докруги, а зелені, мрійливі колись ліси, почорніли... .

А в церкві, перед чудотворною іконою Матері

Божої, що дня можна було бачити поважну, молоду жінку, всю в чорному платтю, з маленьким хлопчиком. . . . .

Очі жінки сумно гляділи на Божу Матір, а уста з покорюю шептали: “Богородице Діво, радуйся обрадуваная, Господь з Тобою. . . . . Зглянься Божя Мати і допоможи мені в мойому терпінню. . . . В ім'я любови встався до Сина Свогого, щоби він дав щастя мойому Дмитрові на тому світі. . . . А Ти, Христе упокой його гарну взнеслу душу, котру віддав він в боротьбі за Рідний Край!”. . . . .

А маленький хлопчик дивився своїми невинними оченятами на дитинку Ісуса. Його уста лебеділи:

“Маленький Ісусику! Скажи мойому татунцеві, котрий тепер в небі, що я його дуже люблю. Я не знаю мойого татунця, бо він пішов на війну, як мене ще на світі не було. Але ти, Ісусику скажи йому, що я знаю, за що він боровся і за що згинув. Він згинув за Україну. Скажи, Ісусику, мойому татунцеві, що я, як виросту, то також буду боротися за Україну. А мій татунцьо буде дуже тішитися. . . . .

Едмонтон, 1932.

Я ВЕРНУСЯ

Як бись мати знала, яка мені біда,
То бись передала горобчиком хліба.
Горобчиком хліба, а синичков соли,
Як бись мати знала, як в польській неволі.
— Стрілецька пісня.

I.

Зимова ніч ліниво стягала темне рядно із покритої снігом землі.

Стрепенувся сірий ранок.

Зійшло сонце, але скоро сховалося за хмарами і вже більше не хотіло показуватися.

Вставав поволі і мракою мився заспаний день. День 27-го грудня, 1918 року.

На обрію бовванів ліс і маячили хати.

Уривано бахкали кріси.

Хорунжий Кость Яструб перевірював полеві застави на відтинку Лисиничі — Підбірці, коли йому доручено приказ: “Стягнути застави. Вийти з Підборець і наступати. Напряма, — Кривчичі малі. Держати звязок: на ліво з четвертою сотнею Лисиничі, на право з другою сотнею Пруси.” —

Скоро потім між Лисиничами і Підбірцями довгою, крапкатою лінією розсипалися стрільці. Сотнями провадять четарі Сенник і Миськів. Хорунжі Боднар, Вец, Мурин, Сенчина і Яструб в четах порядок держать. Скоростріли, хорунжий Максимчук під свою опіку взяв.

Посувається вперед українська розстрільна. Із малих Кривчиць відізвились ляхи.

Тарахкотять скоростріли.

Зловіщо бренять кульки. Як оси.

І не одного вже вкусила така оса...

Напірають українці на поляків.

Недалеко за фронтом заграли гармати.

Понад стрілецькими головами гудуть гарматні кулі, неначе великанські джмілі.

Це поручник Воевідка посилає ляхам гостинці. Наші стрільці, не зважаючи на густий огонь із боку ляхів, витривало підсуваються під село. Ще хвилина . . . і Малі Кривчиці заняті.

Українська розстрільна перейшла село. Знова бій. Ляхи задержались і дають відсіч.

Хорунжий Яструб із своєю прорідженою вже четою опинився над яром, що під селом Великими Кривчицями. На ліво від своєї чети бачить Яструб хорунжого Максимчука із скорострілами.

Прискакує на коні курінний значковий, поручник Газдайко.

— Хорунжий Яструб! На право від вас, здається, перерваний звязок. Пішліть туди стежу. Самі з четою наступайте на Великі Кривчиці.

— Чи не замало людей в моїй четі, пане поручнику? Всього дваццятьпять стрільців.

— Нічо не пораджу. Наступайте з цими, що маєте.

— Приказ, пане поручнику! — підніс до шапки руку Яструб.

Газдайло поскакав вздовж бойової лінії.

Хорунжий Яструб рукою чети напрям вказав. Рідкою розстрільною перейшли яр і підсунулися на горбок, що над селом. Перед ними польський кляштор і велике село. В селі тихо. Ані одного стрілу. Яструб підняв вгору руку і чета задержалась. Десятникові Цюнякові наказ Яструб дає, із стежею до села йти і перевірити, чи нема там поляків.

Пішов десятник Цюняк із двома стрільцями. Яструб здалека бачить, як стежа підходить до кляштору. Видно, як брама отвірається, виходить якась законниця і говорить з Цюняком. По хвилині десятник із стрільцями йде в село. Скрились за хатами. Минуло яких п'ятнайцять хвилин і Яструб знова бачить Цюняка. Цей дає знак, що в селі він нічого підозрілого не знайшов.

Чета обережно посувається вперед. З готовими до вистрілу крісами, пробіраються стрільці поміж хатами. Перейшли одну вулицю, аж Яструб чує, що за ними курінна сурма відступ наказує.

I. N. JAKUBOWSKI
63 Gorevale Ave.
Toronto, Ont., Canada
MsJ 2R5

— Назад! — крикнув.

Було запізно. Їх нагло засипав крісовий вогонь. Ізза хатів вибігають Янтки і саранчею опадають Яструбову чету.

Короткий бій. Хто впав, кому утечи вдалося, а хорунжий Яструб із дванайцяти стрільцями у польський полон попався.

II.

Польський майор Заморскі стояв оточений офіцерами і чванився тим, що відбив наступ українців. Коли Янтки * припровадили Яструба і дванайцять полонених стрільців, Заморскі злорадісно усміхнувся.

— Вітамі гості. Трохем замало вас. Ми сподзевали сен венцей, але добрже і то. Прошен себе запаліць. — витягнув коробку з цигарками і простягнув її Яструбові.

Мовчить Яструб, як закаменілий. Руки не простягнув.

— А! Пан певне не палі, — скривився Заморскі. В його очах забігали їдкі вогники.

— А може ви, панове, себе запаліце? — звертається до стрільців.

Хмарно глянули по собі стрільці. За прикладом свого хорунжого пішли.

Гнівом скипів майор Заморскі, а його офіцери лайкою полонених обкидали.

— О, то якась завзята банда! — зашипів майор і приказав запровадити полонених до Львова, до головної польської команди.

Шість Янтків оточило стрільців

Йдуть битим шляхом до Львова.

Видно вже високий замок, а там далеко на горі біліє церква святого Юра.

Похилив голову Яструб. Похнюпилися стрільці. У грудях досада гадюкою вилась. Не так вони сподівались входити до Львова... Не так...

---

* Янтками називали укр. стрільці польських вояків.

Йдуть попід залізничий міст під Личаковом. Польські вояки кажуть полоненим задержатись. Самі радять над чимось. По хвилині чотири з них веде далше стрільців, а два інші провадять хорунжого Яструба під міст. Один із Янтків витягає з торби шнурок, що його уживається до чищення кріса і робить на йому петлю.

Зморщилось чоло у Яструба. Блискавкою шибнула гадка. — “Вирвати кріс із рук Янтка, убити обох, а опісля може і втечи удасться.”

Оглянувся довкруги. Готовився до скоку.

Нараз голос.

— А що там робіце, лайдаки? — і ізза залізничого насипу вискакує польський капітан. За ним кілька вояків.

— Що робіце тутай з тим українським офіцером? — питає Янтків.

— А ніц, пане капітане. Хцеми го повесіць, нех себе динда! — каже один.

— А ви лайдаки! Бацярже! Ви мелі го запровадіць до глупней команди, а не псікуси вистраяць. Марш згонд! —

Прогнав Янтків, а сам звернувся до Яструба.

— Ви з Київa? — питає по українськи, оглядаючи Яструбів плащ і баранкову шапку.

— Ні, — каже Яструб.

— Я питаю вас тому, бо я сам з України. Передше служив я в російській армії, а по революції вступив я до польського війська. Але це добре сталося, що я в пору надійшов, а то може і справді були б повісили Вас ті батяре. Знаєте, непорядків тепер багато буває, але правда я забув представитися. Називаюся Балабан.

— А я, Яструб. Дякую Вам, пане капітане за це, що перешкодили моім конвоїрям в їхній роботі, одначе вони не були би мене повісили.

— Ні? — здивувався капітан.

— А ні, бо я вже готов був кинутися на одного з них, видерти кріс і попробувати щастя, але ви перешкодили.

— О! То Ви дуже небезпечний чоловік, — засміявся капітан.

— Ще одно. Ви сказали, що називається Балабан. Чи Ви українець?

— Ні. Я поляк, але я не є дуже великий ворог українців. Я виріс і жив між ними.

Попращав Яструба і приказав двом своїм воюкам відпровадити його до польської головної команди.

Яструба ведуть нові конвоїри.

Йдуть Личаківською вулицею.

На Яструба із всіх сторін летить каміння і грудки замерзлої землі. Це польські патріоти маніфестують так свої бойові почування.

III.

Яструб в канцелярії польського штабу.

При столі сидить кількох офіцерів. Один панок в цивільній одежі записує щось у грубій книжці. Яструб приглядається блище цьому панкові і пізнає його. Це рогатинський поляк, Гржешук. Один із офіцерів випитує Яструба про положення українських частин. Ніякої відповіді. Офіцер бе його по лиці. Згідно усміхнувся Яструб. Очі свої з погордою у ляха впялив.

Із штабу в Бригідки його завели.

В канцелярії якийсь капітан каже його перешукати.

Підходить плутоновий з вибитим оком й перешукує кишені. Каже Яструбові скидати сорочку. Не знайшов нічого.

По ревізії сторож запровадив Яструба до камери. Двері лишив відчинені. Яструб вийшов на коритар і заглянув до сусідньої комірки. Там побачив людей. Були це інтерновані редактори “Вперед”; Буняк, Гуцайло і Ганкевич.

Поговоривши з ними, вернув Яструб назад до своєї камери і почав роздумувати над своїм положенням.

Припроваджено свіжих полонених. Були це:

четар УСС Др. Щуровський і хорунжий Іванишин.

Входить командант Бригідок.

— Як сен паном поводиті? — питає.

Всі мовчать.

— Панове не бендом тутай длуго седзелі, — каже. — За кілька дні одставіми вас до Вадовіц, альбо на Домбе. — На Яструба дивиться він підозріло, люто. — Цо у пана за очи?! Я не можем знесць теґо взроку. —

Відвертається від Яструба, говорить хвилину із Щуровським й відходить.

Полонені сидять, понурившись. Не вяжеться розмова.

Із тюремних кутів виповзла ніч.

Полонені поукладалися на прічах.

У сні неволю забути хотіли.

IV.

— Хоронжи Яструб! Єст ту такі? — кричить другого дня рано польський сержант, входячи до камери.

— Це я, — відзивається Яструб.

— Проше се збераць.

— Куди?

— Бендзе пан відзял.

Яструб збирається. Рухом голови пращає Щуровського та Іванишина. Виходить за сержантом на коритар і бачить двох жандармів. Сержант передає Яструба в їхню опіку і каже.

— Пан мусі цось мець на суменю. Пан ідзе под сонд польови.

Слова сержанта не зробили на йому ніякого вражіння. Шож?! В ляцькій неволі всього можна сподіватися.

Жандарми запровадили Яструба до канцелярії польського полевого суду на вулиці Зеленій. В канцелярії повно військових писарчуків.

— А то лепши госьць, — каже якийсь капраль. — Запровадзіць го до пана поручніка Грегера.

Поручник - аудитор Грегер змірив Яструба очима і відразу собакою загавкав.

— Пан замордовал чтерех польських легіоністуф, взентих до неволі!? Пан допуцал сен рабункуф і ружних надужиць на поляках?!

Здивувався Яструб.

— Ні, — каже. — У нас цього не буває. Ми полонених не вбиваємо і нікого не грабуємо.

— Не? — скипів Грегер. — А цосьце зробілі в Бржуховіцах?! Кто помордовал польських колеяржи?! Кто повидлубивал ім очи і поодривал уши?!

— О скільки мені відомо, то польські залізничники в Брюховичах із збуєю в руках напали на одну українську частину. Був бій і польські залізничники погинули в бою, а поголоски про видовбування очей неправдиві. Добрі вони хиба для вашої пропаганди.

— Мільчець! — гаркнув собакою Грегер і приказав жандармам запровадити Яструба до тюрми на Заморстинів.

По дорозі дістається Яструбові від прохожих поляків багато найобридливіших лайок, в які польська мова так дуже багата.

— “Повесіць . . . . . сина! До каналу вржуць Караїма! Видлубаць му очи. Вицьонць ензик!” — кричали патріотичні перекупки, коли жандарми провадили його через ринок.

В тюремній канцелярії на Жовківській вулиці списано Яструбові генералії, а опісля віддано його до розпорядимости ключника Яворського.

Яворські, це тип, який годі описати. Пів людини, пів скотини. Жабяча його голова прикрашена була червоним волоссям, що їжилося, як шерсть мідіци. Очи маленькі, зелені, як у гадини.

Цей ангел — хоронитель завів Яструба під якісь двері, відімкнув їх і пхнув його до середини.

— Маце панове новеґо госця! — крикнув. — Пржіймійце го, як належи!

З початку не бачив Яструб нічого. Він знав лише, що находиться в тюремній камері.

Кругом його ворушилась та гуділа юрба.

Почув крики.

“А караім!.. Даць му декем!.. Под жебра му кілька!.. Ясіньскі, ходзь ту!”.

Згодом привикли очі до темноти і Яструб побачив кругом себе непривітні, звироднілі обличча. Один з розбитою губою. Другий з вибитим оком. Третому бракує шматок носа. А всі вони типи із найглибшого багна суспільности.

— Спокуй..... сини! — крикнув один із цієї шановної компанії і в камері стало тихо, хоч мак сій.

До Яструба підходить Ясіньскі.

— Я естем тутай цімеркомендант. Може бись сен мне пржедставіл?

Яструб дивиться на цього цімеркоменданта. Молодий, але знищений чоловік. На йому однострій польського сержанта. Лице схудобіле, як у всіх інших вязнів.

Подумав хвилинку Яструб. Пригадав собі щось. Чемно звертається до Ясіньського і каже:

— Я вас, пане, дуже перепрошую, але осміляюся запитати, чи ви маєте батька?

— Цо за дзівне питане? Певне, же мам.

— Такий старий. Має шістьдесять літ. Любить вудкем.

— О! Муй стари цьмагем любі поцьонгаць! Але для чого ти питашсен о мего ойца? може го знаш?

— Здається так. Ваш батько служив за австрійських часів при відділі будови телеграфів. Він дуже часто приходив до моєї канцелярії і не одну квартиру достав він від мене.

Слід тут згадати, що Яструб в 1916 р. був приділений, як рахунковий підстаршина до австрійського відділу будови телеграфів. Цей відділ був стаціонований у Володимирі Волинському. І там Яструб дійсно пізнав одного старого вояка, що добровільно зголосився до війська. Цей вояк називався Ясіньскі і походив зі Львова. Отой то Ясіньскі дуже часто приходив до Яструба і випрошував,

що міг. Найчастіше просив о рум, яким з розкішю запивався.

І тепер, почувши прізвище “Ясінські”, Яструб мимоволі пригадав собі старого Ясінського. — “Чи не був він часом батьком теперішнього цімеркоменданта?” — І дійсно. Яструб не помилився. Його колишнє знаомство із старим Ясінським уратувало його тепер від побоїв, бо кримінальні вязні, як і всі поляки ненавиділи українських вязнів.

— А то так мі гадай, — сказав Ясінські, вислухавши Яструба. — Єжелі ти знаш мего ойца, то штама! — Погостив Яструба цигаркою.

Тепер вже і решта чесної компанії почала виявлювати свої симпатії. Декотрі із вязнів почали оповідати історії із їхнього життя. Найбільше говорили про напади на жидів, про різні насильства та грабунки.

Яструб змучений. Оповідання вязнів його не цікавлять.

Девята година вечером.

Вязні готовляться до сну. Рядом укладаються на долівці. Яструбові припало місце коло смердячої лараші. Нічого було робити. Положився на долівку, накрився плащем і заснув.

Він добре спав, а у сні бачив гарні річи. Він у великому, старому лісі. Блукає поміж деревами і виходить на широку полянку. Полянка вкрита мягкою, зеленою травою й мережана барвними квітками. З гори, через віти дерев глядить сонце і усміхається. Яструб лежить у траві і тішиться сонцем, деревами і квітками. Щебечуть пташки, а він слухає їхнього співу і так йому радісно яось, так легко на душі... Нараз із кушів висувається якась потвора із головою ключника Яворского, роззявила пащеку і кричить: “Вставаць!”

Схопився з долівки. В голові снуються ще останки снів.

Здивовано оглядається кругом себе. — “Що це? Якась смердяча нора!” — Повно людей, яких він ніколи не бачив.

Звільна вертає в дійсність. Так. Він вже знає.

Він в тюрмі, а ці люде, це вязні, його товариші. Як прикро!..

Біля Яструба стоїть цімеркомендант Ясіньскі.

— О! Ти добрже спалесь. Я кілька рази мусялем кржичець “Вставаць,” нім цебе збудзіл. Веш, же юж поранек?

На коритарі зобрязкотіли ключі.

Заскреготів замок, двері отвіраються і входить ключник Яворскі. За ним два вязні несуть котел із якоюсь брудною течею.

Кождий вязень бере їдунку, йде до кітла і дістає своєю порцію “кави”.

У Яструба не було ніякої посудини і він мусів обійтиса без цього снідання.

Яворскі дуже уважно глянув на Яструба, недоволено скривився і прикликав Ясіньского.

— Цуж, Ясіньскі!? Ти зглупял, чи цо? Чему ти не уржондзілесь тему караїмові пржиєнця? Я не відзем на его цифербляце ані едней печонткі!

— Е! Он ма у мне притекцієм, — каже Ясіньскі. — Ти веш, же он разом з моім старим пши австріяцкім войску служил? І ти себе мисліш, же бендем праць колегем мего ойца? То ти глупі, Яворскі, а я з караїмом штама.

Яворскі роздав каву і пішов замкнувши камеру.

Яструб ходить по камері і снує прикрі думи. За обшивкою та за пазухою починає його гризти хробацтво. Не диво. В тюрмі вошей багато і на його, як на свіжого кинулася ціла вошача армія. Тай жолудок домагається свого. Він-же від часу, коли попався в полон нічого не їв.

Ходить хорунжий Яструб по камері, насупившись.

До його підходить один, дуже ще молодий вязень і подає шматок хліба.

— Пане, нех пан то везме, пан глодни.

Взяв Яструб хліб, сів на долівці й почав їсти.

Молодий вязень, а звався він Фіялек, сідає біля його і говорить.

— Пане, зле пану бендзе тутай мендзи нами.

Пан згіне з голоду, альбо Яворскі возьме пана поціхутку до “айнця” і зненцаць сен бендзе.

У Яструба чоло зморщинами хмар вкрилося.

— Що-ж робити?

— Я пану цось порадзем,—каже дальше Фіялек.
— Єст тутай ве Львове українскі комітет, ктури опекуе сен еньцямі і интернованими. Нех пан напише картчекем і мне йом да, а ютро комітет юж бендзе о пану ведзял.

— А це в якій спосіб?

— Юж ми мами таке дрогі, ктуремі комунікуеми сен зе сьвятем, — засміявся Фіялек.

Яструб слухае ради Фіялка. Бере карточку і пише: — “Я зовуся Кость Яструб і є хорунжий українського війська. Сиджу в тюрмі на Замарстинові. Закидують мені злочин убійства і грабунку.

V.

Вже четвертий день сидить Яструб в тюрмі. Погано йому. Його гадки летять поза тюремні мурі, за Львів, до стрільців, до товаришів старшин, що невтомимо боряться з ляхами. Тай гарно там на фронті! . . Гармати басами поважно грають, скоростріли бубнами тарабаняць, а кульки тоненькою скрипкою заводяць. А коли прийдеться упасти в бою. . . яка гарна смерть! Товариші сальвою попрощають, могилу висипляць на славу і хрест стрілецький закопають. Гарно на фронті! . .

А тут химерна доля Яструба в полон польський загнала, у тюрму запроторила і каже йому гнити в товаристві ляцьких бандитів і вошей.

Підходить до закратованого вікна і апатично дивиться на засмічене тюремне подвіря. Нараз чує своє прізвище. Повертає голову і бачить, що це ключник Яворскі його кличе. Яструб підходить. Яворскі дає йому клунок і каже:

— То для тебе.

— Від кого?

— Пшиньосла якась дзевчина.

Взяв Яструб клунок, розгортає і знаходить бохонець хліба та шматок сала.

Фіялек, побачивши це підійшов і каже: — А відзі пан! Достали картечкем. Юж ведзом о пану. А цо? Зле пораdzілем?

Яструб ділиться хлібом і салом з Фіялком, а той шепотом каже: — нех пан да трошем і цімеркомендантові. Он може сен пану пржидаць.

Яструб просить до товариства і Ясіньского.

Всі три сидять на долівці і забіраються до їдження.

— Нех пан осторожне крає хлеб, — звертає йому увагу Фіялек. — Там може цось биць.

І дійсно в хлібі Яструб знаходить маленьку карточку, на якій начеркнено такі слова: “Ми знаємо про вас. Не бійтеся нічого!”

Утішився Яструб, а той, заїдаючи хліб з салом, говорить.

— Я пану добрже пораdzілем, а тєраз дам другом радем. Пан не повинен седзець тутай з нами. Пану належи сен ісьць на офіцїрське целє. Там седзом польсци офіцєровє і мєндзи німі бєндзе пану лепей.

— Добре, — каже Яструб. — Але як мені дістатися на ті офіцїрськї кєлії?

— О! Ми то юж якось зробїми! — відізвався Ясіньскї. Ютро бєндзе комендант вєнзєня вїзитєроваць целє. Нєх пан зажєндє, а жєбї он казал пана одпрєвадзїць на офіцєрське целє і шлює.

Яструб дивитьсє на Фїялка, дивитьсє на Ясіньского і прєтїворїчнї думкї снютьсє в його голєві. Вони-ж оба бандити і здаєтьсє, що в їх нєма нїяких людськїх почуваннїв. Здаєтьсє, що вони оба нєздїбнї до нїякого доброго дїла, а все-ж такї вони оба хотять йому помогти. Через кїлька днїв свого побуту в тюрмї, Яструб мав нагоду пїзнати нє лише Фїялка та Ясіньского. Він знав вжє майжє всїх вязнїв. І хто-ж ці людє?! Бандити. Здєправованї одїнїцї і вїдпадкї людства. А все-ж такї у тих бандитїв і злодїїв можна було знайти дєякї добрї прїкмєти. Яструб бачив, як тє шумовиння людськє-

го багна ділилося між собою послідним, а один одного не зрадив би за ніщо в світі.

Дивився Яструб на Фіялка та Ясіньського і дивувався.

VI.

Провірка. До камери входить тюремний командант, поручник Димітровські а за ним підскакує ключник Яворські. Вязні стоять у двох рядах. На самому кінці, Яструб.

Цімеркомендант Ясіньські крикнув “бачносць”, підійшов до Димітровського і голосить:

— Пане поручніку, мельдуем послушне чтердзесту маншафту і еден офіцер.

Димітровські пробурмокотів собі щось під носом, оглянув келію і збирається до відходу.

Ясіньські дав Яструбові знак, щоб він попросив Димітровського о перенесення до офіцерських келій. Одначе Яструб просити не хотів. Тоді сам Ясіньські взявся до діла.

— Пане поручніку! — каже. — Прошем себе зтонд забраць тего караіма, бо хоцяж он і караім, але за то он офіцер і ему належи сен седзець разом з польськімі офіцерамі, ктуржи сон в следзтве.

Димітровські хвильку подумав і приказав Яворському запровадити Яструба до офіцерських келій.

* * * * *

До офіцерський келій входилося з тюремного подвіря через малі, вузькі сіни. Із сіней вели тяжкі, залізні двері на вузький коритар. На кінці цього коритаря знова залізні двері. Цими дверми входилося на сходи, що вели до судових саль. По одній стороні коритаря між обома згаданими дверима було чотири келії. Двері, що були на обох кінцях коритаря, а також і тіі, що вели до келій все були замкнені. Сінні двері відчинялося лише тоді, коли випроваджувано вязнів на прохід, на тюремне подвіря, а двері при кінці коритаря отвірано тоді,

коли треба було вести кого небудь із в'язнів до суду на переслухання, або на розправу. По коридарі біля офіцерських келій ходив вартовий.

У згаданих келіях сиділи польські старшини, проти яких велося слідство ізза різних проступків.

У цій келії, куди припроваджено Яструба було двох людей. Познакомився з ними. Були це, поручник Мельчок та однорічний охотник Добржанські. Оба вони мали симпатичні обличчя і Яструбові подобалися.

Мельчок і Добржанські здивувалися, коли побачили полоненого українського старшину.

— Чому ви не в таборі для полонених? — питали Яструба.

Яструб оповів їм цілу свою пригоду, а вони тільки головами похитували.

— А ви дійсно убивали польських полонених? — питає Мельчок.

— Ні, — каже Яструб. — Це хіба якесь непорозуміння.

— Ну, то може хто другий з ваших це зробив, а ви за його терпите?

— Це неможливе, бо ми з польськими полоненими обходилися добре. Зрештою український уряд строго придержується міжнароднього права.

— А чи вас вже переслухували? — запитав Добржанські.

— Ні ще.

— То ви постарайтеся, щоби вас переслухано, — каже Мельчок. Як що ви дійсно не винен, то пощо вас тут держать? А коли винен, то хай роблять над вами суд.

Ще Мельчок не скінчив говорити, як ключник (вже не Яворські, але інший, що називався Ляда) відімкнув двері і приказав Яструбові збиратися до переслухання. Одягнувся в плащ, надів шапку і пішов поперед Ляди.

Ключник відімкнув двері, що замикали коридар. Сходами вийшли на поверх. Станули перед якимись дверми. Ляда застукав, відчинив їх і впустив туди Яструба.

Увійшовши до середини, побачив Яструб аудітора Грегера та ще двоє людей. Одна баба, літ коло п'ятдесять і один парубок, літ близько двадцять.

На столі хрест і дві свічки.

— Ну, мув бабо! Тен сам, чи не!? крикнув Грегер. — Ти пржисенгалась, же бендзеш мувиць правдем.

— Не . . . вем, — замялася баба.

— Тен? — запитав Грегер парібка.

— Тен, — potwierдив цей.

— Зна пан тих людзі? — питає Грегер Яструба.

— Ні. Перший раз їх бачу.

На цю відповідь Яструба підступає до його парібок й каже.

— А! Пан мне не познає, але там на фронце, як пан мне злапал, то не біл мне пан в писк? Га?

— Ні, — заперечив Яструб. — Ані я вас не ловив, ані не бив, а бачу вас вперше у мойому житті.

Грегер казав свідкам вийти, а сам почав писати протокол.

— Прошем мі поведзець, як пан атаковал наше позициє і в які спосуб пан достал сен до неволі?

— Це було так: Дня 27-го грудня наступала наша чета на село Малі Кривчиці, а опісля, коли село було вже заняте, наступали ми дальше на Великі Кривчиці. Я з четою увійшов в село і там окружили нас поляки. Декому вдалося утечи, а я та ще дванайцять стрільців попалися в полон.

— То пан твердзі, же пан не мял жадних польскіх еньцуф і нікого не мордовал?!

— Я заховувавсь на фронті, як вояк, але безборонних людей я не вбивав.

Грегер подав Яструбові протокол а той переглянувши його, підписав! По хвилині ключник завів його назад до келії.

— А як там було на переслуханні? — питає Мельчок.

— Це провокація, — сказав Яструб. — Було два свідки, один з них зізнавав, що я справді убивав

безборонних людей. А це неправда. Не знаю, що за ціль має польська команда в тому, що закидує мені недоконаний злочин?!

VII.

Ліново воліклися огидні, мов грязюка дні злиденного животіння в замарстинівській тюрмі.

Поволі тягнулися плюгаві ночі, а за ними шкандибала заталапана жебрачка — доля і лукаво сміялась.

І знемігся в тюрмі Яструб.

Тіло охляло від голоду. Вошей в тюрмі була тьма-тьменна. Гризло це хробацтво так, що на тілі ночами творилися рани.

В голові ледачили гадки.

А одначе Яструб все про втечу думав.

Польський поручник Мельчок і однорічний охотник Добржанські творили добре товариство. Були це люде освічені та інтелігентні і вони скорочували собі час довгими розмовами на різні теми.

До тюрми доходили часом польські газети. В цих газетах багато писалося про українсько-польську війну, а український нарід представлялося в якнайчорнішому світлі.

В газеті поранній знайшов Яструб і про себе згадку. Писалося там так: "Нашим валечним жолнержом удало сен поймаць велькего бандитем гайдамацкего, ктури ест знани з того, же в окрутни спосуб знещал сен над людностьством польскім, а взентих до неволі еньцуф польскіх в барбаржинські спосуб мордовал, видлубуйонц ім очи, одцінайонц ім носи і уши."

Яструб, перечитавши кілька таких газет, пізнав політику ляхів. Як раз тоді перебував у Львові французький генерал Бартельмі. Він мав з припоручення антанті розглянути польсько-український спір.

Коло того то Бартельмі ходили ляхи, як коло збитого яйця. В його честь справляли величаві бенкети, а тоастам в честь Франції і Польщі не було

кінця. І на згаданих бенкетах найбільше говорилося про “звірства” та “варварства” українців. Поляки старалися представити українців в найчорнішому світлі і це їм вдавалося.

А щоби ця польська клевета мала вигляд правди, то поляки дуже часто замикали в тюрму якого небудь полоненого українського старшину, що був під рукою. Такому старшині закидували небували злочини і фабрикували акт обвинувачення. Підставляли ложних свідків і на основі їхніх неправдивих зізнань устроювали суд. Звичайно такого полоненого старшину засуджували на смерть, а судові акти предкладали представникам антанті, як доказ української некультурности та незрілості до самостійности. В даному моменті мнимим доказом українського варварства мав бути Яструб.

VIII.

Було це рано, дня 7-го січня 1919 року.

Яструб лежав на тюремній постелі.

В його голові порожнеча. Гадки немов заснули. Зрештою по що думати? Очім думати? Найкраще спати. І Яструб спить.

Мельчок і Добржанські грають в карти.

Нараз відмикаються двері і до келії входить ключник Ляда. Тут годиться згадати, що Ляда був добрий чоловік. З в'язнями обходився лагідно і дуже часто робив для них навіть деякі уступки. З Яструбом говорив Ляда по українськи.

— Пане хорунжий! Пане! — будить Ляда Яструба.

— Що там? Може на переслухання? — неохотно відзивався Яструб.

— Вставайте і ходіть зі мною на коритар. Там хтось хоче вас бачити.

Яструб встав. Виходить на коритар і бачить перед собою високого статнього чоловіка в священній одежі.

— Я є священник Сембратович. Приходжу до вас від Українського Горожанського Комітету. Мо-

же удасться мені в дечому вам допомогти?! — відіз-
вався до Яструба.

— Я дуже тішуся, отче, що маю нагоду вас бачити. Я не сподівався, що у Львові є українці, які в так прикрих для них обставинах дбають про своїх полонених!

— Скажіть мені, що вам закидують. Але правда. Ми дістали вашу карточку. Вас обвинувачують о це, ніби то ви мали замордувати кількох польських полонених.

Тут о. Сембратович витягнув щось із кишені і всунув ключникові в руку. Ляда зараз відійшов на сторону, щоб не мішати їм в розмові.

— Скажіть мені, — питає о. Сембратович — чи ви дійсно це зробили?

— Ні, отче.

Сембратович осміхнувся.

— Ми добре знаємо польську політику, — каже він. — Але ви не бійтеся. Ми будемо старатися вирвати вас із цієї тюрми. Чи не маєте ви кого із знайомих у Львові?

— Так, отче. Є тут одна дівчина із села Тихого. А це студентка філософії, Надія Доброславська. Вона не могла відістатися зі Львова і тут лишилася.

— Я її не знаю, але віднайду цю дівчину. Може вам чого треба? Кажіть. Я постараюся для вас дістати.

— Мені, отче, нічого не треба, але як би так трохи тютюну, то я був би дуже вдоволений.

— З тютюном прикра справа. Його у Львові дуже тяжко дістати, але чекайте, може в мене знайдеться ще кілька цигарок.

Витягнув з кишені тютюнярку і висипав Яструбові на долоню чотири цигарки. Це було все, що він мав.

— А тепер ходіть зі мною до тюремної каплиці. Нині Різдво і ви послужите мені до Служби Божої. —

— Різдво нині?! а я не знав, — здивувався Яструб. — Як прикро святкувати Різдво в тюрмі!

— Пане ключник! — звернув о. Сембратович до Ляди. — Чи Яструб може йти зі мною до каплиці? —

— Так. Там буде нині багато в'язнів. Я вас запроваджу. Ходім.

Досить велика, сіра, та брудна, як і уся тюрма, каплиця нині битком набита в'язнями.

Стоять, стиснувшись в купу, селяне і робітники, старші вже люде, переважно чоловіки. Ближше малого престола, гурток жінок.

Постатті в'язнів пригноблені, обличчя змарнілі, хоровиті, на деяких видно сліди побиття. Одіння знівечене, брудне.

Коло порога, вартові вояки.

Увійшов о. Сембратович, глянув на громаду.

— Христос раждається!

— Славіте! — озвались в'язні хором, якось не-сміло, залякано.

О. Сембратович підійшов до престола і при допомозі Яструба почав одягатися в ризи.

Почалася Служба Божа, тиха, бо польські власти заборонили співати. Заборонена була також і проповідь.

Перед “Со миром ізідім” — о. Сембратович заїнтонував коляду “Бог предвічний.”

— “Нам народився”, — підхопив Яструб, а за ним і всі в'язні.

— “Прийшов днесь із небес”, — розплилася по каплиці стара, як сама мати Україна, коляда, але не була це пісня радості і визволення. . . Слова коляди звучали, як туга, як біль безмежний. . .

— “Щоб спасти люд свій весь”, — летів спів у гору, як страшна скарга. . .

— “І утішився” — вдарилася коляда об склепіння каплиці і конала, як останній зойк. . .

— Мільчець! Спеваць не вольно! — закричали вартові і скоро почали виганяти в'язнів із каплиці.

Каплиця опустіла. О. Сембратович, хвилину ще молився при престолі, опісля зложив ризи і вийшов в тяжкій задумі.

* * * * *

— З ким ви говорили? — запитав Мельчок, коли Яструб вернув до келії.

— Це був о. Сембратович.

— О! То тіштеся. Цей священик є американським горожанином і належить до американської місії. З ним поляки числяться. Я чув про його... А чи не дав він вам часом тютюну?

— Дав мені всего чотири цигарки, бо сам не мав більше.

Яструб дав Мельчохові і Добржанському по цигарці, закурив сам і якось відрадніше стало.

Слідуючий день був для Яструба дійсним святом. Ключник приніс йому чисте білля і їдунку, старанно загорнену в папір. Поклав це все на столі, замкнув келію і пішов.

Яструб розгорнув папір, бере карточку і читає.

“Передаю вам чисте білля, а в їдунці страву. Ходила по Львові чутка, що вас мають вішати. На щастя воно ще так страшно не є. Горожанський Комітет занявся вашою справою. Брудне білля передайте через ключника. Він, якийсь добрий чоловік. Я буду приносити вам харчі два рази в тиждні — у вівторок і п'ятницю. — Надія.”

Коли Яструб перечитав ці рядки, то подив і вдячність відчув він до цієї дівчини, що спішить під тюремну браму і жде на сторожа, щоби через його передати харчі для українського в'язня.

Ість мовчки страву, що йому передала Надія. Потім скидає брудне білля, а вбірає чисте. Надія казала передати брудне білля. Оглядає він те білля, а в йому вошей, як в муравлиску муравлів. Якже-ж передавати дівчині таку погань?

Увіходить ключник.

— Пане Яструб, чи ви вже прилагодили брудне білля? Під брамою чекає дівчина.

“Га! Най діється Божа Воля” — подумав Яструб, загорнув брудни в папір і дав ключникові.

IX.

Поручник Мельчок і однорічний охотник Добржанський вийшли на волю.

Яструб сам в келії. Прикро і нудно самому. Дивиться в закратоване вікно. Бачить польських старшин, що йдуть до суду, а там видно браму, що веде на вулицю Жовківську. Коло брами проходиться вартовий вояк з крісом на плечі. Нічого цікавого. . .

Здалека доходять крісові вистріли. Чути, як по місті розлягаються вибухи українських шрапнелів і гранатів.

Ключник приносить обід. Шматок кінського мяса і якусь зупу.

— В канцелярії ждуть на вас гості, — каже.

— Що за гості?

— Ходить зі мною, побачите.

В тюремній канцелярії не бачить Яструб нікого, хто міг би мати до його яке небудь діло. Повно тут військових писарчуків, а при осібному столі сидить поручник Мельчок, до недавна його тюремний товариш, а тепер начальник канцелярії.

— Де-ж ці гості, що прийшли до мене? — питає.

Мельчок усміхається.

— Увійдіть у ці двері. Там побачите. Можете собі з ними говорити, що тільки хочете. Вам ніхто не буде перешкаджати.

Мельчок хоч вже на волі, а до того ще і на пості начальника канцелярії показав себе тим, чим він в дійсности був, а це культурним чоловіком.

Яструб отвірає вказані двері і входить до малої кімнати. Там при столі сидить о. Сембратович і якась дівчина, а біля їх стоїть панок із семіцькими рисами.

Яструб привітав о. Сембратовича, а той представив йому стоячого панка.

— Це є пан Памеранц, ваш адвокат. Ми взяли неутрального адвоката, бо думали, що так краще.

Померанц говорить по польськи, бо по українськи не вміє.

— Пана посондзайом о мордерство. Чи пан цось ве о тей справе?

— Нічого не знаю.

— Чи пан ма съвядкуф, ктуржи би посвядчили, же пан някіх еньцуф не мордовал?

— Маю. Разом зі мною попалося в полон ще дванайцять стрільців. Вони можуть посвідчити, що я на фронті вів себе, як жовнір та що я безборонних не убивав.

— Чи пан ве, як оні сен називаюм?

— Так. Я можу подати вам їхні назвиська.

— Гдзе оні могом тєраз биць?

— Можливо, що вони є ще в Бригідках, а може вже відіслано їх до Вадович, або до Домбя.

— Добрже.

Яструб подав Померанцові назвиська полонених стрільців і на цьому скінчилася розмова з адвокатом.

— Я вже віднайшов Надію Доброславську, — відізвався о. Сембратович. — Чи маєте вже від ньої вістку? —

— Так. Вона вже передала мені білля. Я дуже вам дякую за це, що ви мною заопікувалися. Прошу також передати мою щиру подяку Горожанському Комітетові.

— Нема за що дякувати. Це є наш обовязок помагати українським в'язням. А ви своєю долею не журіться. Ми вас не дамо.

Попращалися. Яструба відпроваджено назад до келії.

Йоо життя стало тепер трохи легче. Голоду не терпів та й воші не гризли. А це завдяки Горожанському Комітетові та й Надії.

X.

Десь так при кінці січня, чи з початком люття 1919 року вилетів у воздух магазин муніції. Мури міста здригнулися від вибухів, а між поляками повстала паніка. Навіть польський генеральний штаб думав, що це українські війська вдерлися до Львова. На жаль українське командування не зорієнтувалося в ситуації. Не використало українське військо моменту і не вдарило генеральним наступом на Львів.

Поляки підозрівали, що це львівські українці висадили магазин у воздух. Польські жандарми почали арештувати українських громадян і в кількох днях всі львівські тюрми були заповнені українськими в'язнями. Горожанський Комітет мав дуже багато роботи. Обовязок достави харчів для українських в'язнів у замаршанівській тюрмі взяли на себе панни Мриівна та Янкевичівна. Вони обі, що другий день притягали під тюремну браму санки, повні харчів, а що їм був заборонений вступ до тюрми, то за протекцією поручника Мельцоха, розділював між в'язнів харчі Яструб. При цій нагоді познакомився він з цілою тюрмою.

Темні, смердячі камери вщерть набиті були українцями. Поляки арештували українців без ніякої причини, а при арештуваннях руководилися безосновними підозріннями, або марними доносами. Сотки, ба тисячі українських робітників, міщан та підльвівських селян каралися в тюрмі. Були між ними молоді хлопці, були й слабі, немічні старці. В огидних камерах не було повітря і слабим годі там було видержати. Багато українських в'язнів вмірало у цих вонючих камерах.

Жіночі відділи були також переповнені. Мучено там жінок всякого стану і віку й цим жінкам жилося багато гірше, чим чоловікам. Це ще нічо, що вони терпіли голод, що гризло їх хробацтво, але часом вдиралася до жіночих відділів банда польських жовнірів, що робили в тюрмі службу і тоді діялися в цих відділах річи про які якось ніяково розказувати. Жовніри насилували в тюрмі українських дівчат і жінок, а потім збезчещених тягнули до "марод цимри" (кімнати для хорих) і там їх "візитірували".

Свідком таких "візит" був жид Найман, що хорий лежав в "марод цимрі".

"Пане (оповідав він Яструбові) я не міг дивитися на таку схудобілість польських вояків. Вартові жовніри здирали з жінок одержу, голих ганяли по кімнаті і плювали на їх наге тіло. І це діється у поляків, що уважають себе за культурний нарід.

Жінки плакали, просилися, мліли. Я. бачучи таке пониження людської гідності, кусав подушку, кусав свій язик, щоб не кричати”.

Так оповідав Найман — а був це інтелігентний, образований чоловік — коли його перевели з кімнати для хорих, до Яструбової келії. Згаданий Найман сидів в тюрмі не довго. Його скоро випущено на волю.

Дуже тяжко було українським жінкам у ляцькій тюрмі. Ляхи арештували і вагітних жінок, а не одна із них так і родила в тюрмі.

Український Горожанський Комітет робив, що міг, щоби поправити долю в'язнів. Найкрасші наші люде витирали пороги польських командантів і вставлялися за в'язнями. І заходи цих наших людей не все були без успіху, бо все таки часами бували в життю в'язнів полекші.

XI.

Одного разу, коли Яструба випроваджено на подвіря, на прохід, він зайшов до кімнати хорих. Лише тяжше хорі могли там лежати, а інші мусіли оставатися в спільних камерах. Яструб почав розглядатися і нараз почув в одному куті тяжкий стогін. Підійшов туди і побачив на ліжку чоловіка, але той чоловік був так скатований, що годі було розпізнати черти його лица. Яструб ніколи ще не бачив так тяжко побитої людини. Все обличчя було фіолетно-синє, аж чорне. Чоло обліплєне клаптями зціпенілої крови, а очні білка цілі червоні. Із тих червоних галок дивилися страшні, розширені зіниці.

— Хто ви? — питає Яструб скатованого чоловіка.

— Я... поручник... Робуцький, — почув тиху відповідь.

— Де вас так тяжко побили?

— На жандармерії. Били так... дуже, що я мало... не одурів. Бив кожний... хто хотів. Били кайданами... по голові, револьверами по лиці. —

Побитий дуже мучився розмовою, а і Яструб не міг вже довше задержуватися, бо його прохід кінчався і він мусів вертати до своєї келії.

* * * * *

Поручник У. Г. А. Рогуцький приходив до здоровля. За тиждень перевели його з кімнати хорих до келії, де сидів Яструб.

Рогуцький був молодий, двацятьсім літний чоловік, кремезної будови тіла. І тільки завдяки своєму сильному організмові він не помер від побоїв лядських жандармів.

По розвалі Австрії Рогуцький зголосився до служби в українській армії. Був учасником вуличних боїв за Львів, а коли українське військо вийшло з міста, він лишився, як розвідчик. Незамітно висліджував польські становиська і нераз перекрадався через боеву лінію до українських частин із важними звітами. Польська жандармерія попала на його слід і арештувала.

Рогуцький не довго сидів разом з Яструбом. Всего кілька днів.

Одного ранку покликано Рогуцького на переслухання. Пішов.

Яструб сподівався, що Рогуцький скоро вернеться. Одначе минає година, минає друга, а Рогуцького нема. Що лише в осмій годині вечером припровадив його ключник.

— Якже-ж там було на переслуханні? — питає Яструб.

— Це не було переслухання, — каже Рогуцький. — Я був під наглим судом. —

— Що ви кажете!? — скрикнув Яструб.

— Так, товаришу, завтра рано попрощаємось на віки.

— Засудили?

— Так.

Рогуцький спокійний, лише обличча поблідло. Очі дивляться зрезигновано — сумно. Сів Рогуцький на ліжку. Бере в руки зеркало й дивиться в його.

— От таке воно, — каже по хвилині. — Нині чоловік ще живий. Рухається, говорить, думає, а завтра?!... Завтра пробе куля чоло і кінець.

Яструб хотів би його якось розрадити, але як?!

— Що-ж? — каже він. — Така вже вояцька доля. Не убила куля на фронті, то уба на тюремному подвірі. Я дивуюся, що ми оба ще до цієї пори в живих осталися. Кілько то наших товаришів впало в австрійській війні?! А згинули вони за чужу нам державу. Нас щадила доля на це, щоби ми віддали своє життя за наш рідний край, за рідну державу. А вмірати всюди однаково. На фронті, чи в тюрмі.

— Ой ні, товаришу. Не однаково. От йдеш собі до наступу, кулі брешуть, а ти на це не звертаєш уваги. А трафить тебе кулька і уба, то вже нема часу думати о цім, що вміраєш. А тут поведуть тебе, як скотину на заріз.

— Так воно лише здається.

— О, ні. Це таки правда, — каже Рогуцький. — На італійському фронті бував я у багатьох наступах. Я бачив гори трупів і бродив у крові, однак ніколи не було мені страшно. А тепер, признаюся, мені якось ніяково.

— Треба кріпитися, — піддержує Яструб Рогуцького на дусі.

— Я не боюся смерті. Будьте певний, що завтра я не задрожу, коли побачу дула ляхських крісів, спрямовані в мою грудь і голову. Я зумію вмерти, як годиться українському старшині, а вас прошу, як що вам удасться в живих остатися, то зайдіть до Купнович і поклоніться від мене моїй матері. Скажіть їй, що я її дуже любив.

На таких розмовах зійшла ніч. А слідуєчого дня, рано увійшов до келії ключник і сказав Рогуцькому збиратися.

— Вже йду, — спокійно промовив Рогуцький і підійшов до Яструба. Мовчки обнялися і поцілувалися.

За хвилину не було вже Рогуцького в келії.

Схилив голову Яструб.
Тяжкі думи давили мозок.
Душу кусав жаль за Рогуцьким.

* * * * *

На коритарі відзивається брязкіт ключів.
Певно йде ключник.
Отвіраються двері і до келії входить . . . Рогуцький.

Радісно прискочив до його Яструб.

— Ви живий? Значиться вас вже не розстріляють?!

— Вже ні, — відповів Рогуцький. — Генерал Єндржейовські змінив засуд смерти на вічну тюрму. Знаєте життя таки манить. Я почувуюся тепер щасливий. Чуєте? Чоловік, засуджений на вічну тюрму, може ще бути щасливий.

— Як це сталося, що Єндржейовські змінив присуд?

— Голова Горожанського Комітету, Федак був минувшої ночі у генерала Єндржейовського. З Федаком було ще кілька наших визначних громадян і вони діпняли цього, що Єндржейовські змінив присуд.

Яструб не довго тішився товаришом, бо Рогуцького таки того самого дня вивезено до тюрми у Віснічу.

ХІІ.

Чотири місяці минуло від часу, коли поручник-авдітор Грегер переслухував Яструба. Потім судові власти про його наче забули. В тюрмі ходила поголоска, що Грегера перенесено до найвищого суду у Варшаві, а на його місце прийшов якийсь інший суддя. Цею зміною був вдоволений Яструб.

У великодний понеділок 1919 р., ключник Ляда прийшов до келії і сказав Яструбові, щоби він йшов до переслухання. Знанням вже коритарем веде Яструба ключник, відмикає залізні двері, що на

кінці коритаря, і сходами йдуть до гори, на поверх. Там ключник запроваджує Яструба до одної із судових кімнат. Коли Яструб опинився в середині, то в першій мірі кинувся йому в очі стіл, а при столі якийсь чоловік в цивільному одінню. Це був новий слідчий суддя. Хвилю глядів на його Яструб, опісля мимоволі глянув в бік і зрадів. Під стіною побачив Надію Доброславську.

Привітались.

— Панно Надю, як ви сюди дісталися?

Надія усміхнулася.

— Пан суддя був так добрий і дозволив мені з вами побачитись. Знаєте, пане Костю, у нас Великодні Свята і я дуже хотіла зробити Вам приємність. Я принесла вам трохи паски і чисте білля. Паска посвячена вчора у Волоській церкві.

Подала клунок.

В приявності слідчого судді годі було більше говорити.

Яструб зором дівчину обняв.

На знак судді вийшов.

Ця коротенька зустріч записалася в Яструбовій душі до найкрасших хвиль його життя.

XIII.

Кругом Львова затихло.

Не чути вже тарахкання скорострілів, ні грому гармат.

Українське військо відступило, лишаючи кров, трупи, могили. . .

Відступило рідне військо зпід Львова і подалося на схід. За ним пігналися ляхи.

І знова гуляє кривавий бог війни по українських селах й містах. . .

І знова задимилася від пожарів Галицька Волость.

Рідні ліси і ниви вкрила кривава курява.

Розпука насилуваних дівчат і жінок.

Плач дітей і зойк старців.

Розлягається там, де вступила нога ляхів.

* * * * *

Офіцерські келії замарстинівської тюрми почали наповнюватися арештованими польськими старшинами. Коли Яструб питав їх, за що їх їхня влада саджає до тюрми, то діставав звичайно таку відповідь: “за прживлащене саржи”, або “за видаване пржепустек”. Про дійсну причину арештування польських старшин Яструб не міг довідатися.

З напливом польських старшин відносини в офіцерських келіях покращали. Польські офіцери мали гроші, а за гроші можна уприємнити собі життя навіть і в тюрмі. Отже вони заключили з ключником таку угоду: ключник діставав від них по 200 австрійських корон денно, а за це він мав постаратися, щоб взято вартового жовніра із коритаря. Дальше ключник зобов'язувався не замикати дверей офіцерських келій.

Від тепер вартовий стояв за дверми в сінях, а офіцерські келії не були вже замикані на ключані в день, ані в ночі. Офіцери могли свobodно проходжуватися по коритарі і відвідувати себе взаімно в келіях. Із цих полекш користав також і Яструб, хоч, що правда, деякі із офіцерів дивилися на його вовком, але більшість із них велася коректно.

Арештовані польські старшини, звичайно вечерами, збіралися до одної келії і грали в карти. Часами навіть і забаву устроювали, а горілку, вино, хліб, ковбасу і тютюн постачав їм ключник Ляда. Польський полевий суд о цім знав, але дивився крізь пальці. Вкінці дійшло то того, що ключник Ляда із тюремного доглядача зійшов на послугача, але за те він діставав гроші. І то досить великі суми грошей.

Кость Яструб не відтягався від товариства польських офіцерів. Він був з ними “штама”. Одначе він волів проходжуватися по коритарі, чим піддержувати товариство в пиятиках.

Дуже часто і то найбільше вечерами проходжувався Яструб по коритарі. І дуже часто приглядався до дверей, що вели на сходи, до судових

саль. Часами витягав щось із кишені і нишпорив коло замку.

Одного дня прийшов до нього адвокат Поме-ранц і сказав, що слідство в його справі скоро буде застановлено ізза браку доказів. Розправи не буде і незадовго відставлять його до табору полонених.

Цю вістку приймив Яструб байдуже. Він не про табор полонених, але про волю думав. Тому ще трохи в тюрмі побути хотів. Нагоди до втечі ждав.

XIV.

Українська Галицька Армія відступила далеко. Аж за Чортків.

Тут задержалася. Віддихає.

Українські селяне виносять із stodil, витягають зпід стогів та викопують із ямів муницю, що її колись погубили австрійці, москалі та німці. З тої муніції творяться магазини.

І знова настали дні.

Світляні, ясні.

Українське Військо відітхнуло і знова вдарило на ляхів.

Як морська вода в часі відпливу відступає на безмежний простір, щоби там набрати сили, а потім знова з подвоєною завзятістю вдарити на бережні скелі — так відступило і вдарило на ляхів Українське Військо.

І славною стала Чортківська Офензива.

Громами били тоді горді українські полки на польську орду і гнали її на захід.

За польським військом, в панічному страху втікало і цивільне польське населення.

Був це червень, а рік 1919-тий.

* * * * *

Одного дня, при кінці згаданого місяця, ключник Ляда ніби то перевірював офіцерські келії. На його лиці весела, обіцяюча усмішка.

— Я мам паном цось поведзець, — каже.

— Цо такога? — питають арештант-офіцери.

— Єжелі панове хцом, то могом себе дзісяй вечорем справіць гранд забавем. Начельнік вензеня, а также і інні офіцерове зберайом сен на баль, уржандзани в чесць генерала Івашкевіча. Службем в вензеню бендзе мял поручнік Кубас. Он там не бардзо дба о поржондек. Венц еслі панове хцом, то я могом сен постараць о цось до випіця, ну і ма сен розумець законсіць теж. А може панове жичом себе тентего (і тут ключнік прижмурич оці) то-варжиства плці пекней, то і то може биць.

— Віват наш ключнік! — закричали офіцери і за хвилину лежала на столі добра купка грошей.

Ключнік загорнув гроші і вийшов.

Настав вечір. В офіцирських келіях зявилося кілька пляшок горілки з фабрики Бачевського, два тузіни вина, кілька хлібів, кілька ліктів краківської ковбаси, а до того ще дві “паненкі” з улиці Мйодової.

Всі офіцери зійшлися до одної келії і почали бенкетувати, як за “Круля Саса”.

Яструб також належав до кумпанії, а коли за якийсь час побачив, що польським старшинам починається курити з чуприн, а деякі з них вже і до цноти панянок з вулиці Мйодової добіраються, вийшов на коритар.

На коритарі нема нікого. Підійшов до дверей, що вели на сходи до судових саль. Витягнув з кишені гачок із досить грубого дроту (о дріт він вже давно був постарався) і почав майструвати коло замку. Запхав гачок в дірку і крутив ним кілька хвилин. Нараз побачив, що засува поволі відсувається. Ще трохи і двері відімкнені. Скочив до першої порожньої келії, одягнувся в плащ польського офіцера, а на голову надів “мацеюфку”. Виглянув на коритар. Нема нікого.

Серце скоро забилося. Відчинив двері і тигенько їх за собою запер.

Сходами дістався на судовий коритар. Йде перед себе. Темно. “Тут мусять бути сходи в до-

лину”. Засвітив сірник. “Ось вони”. Зійшов в долину. Тут двері. Незамкнені. “Слава Тобі Господи!”

Твердим кроком перейшов подвір'я і станув перед тюремною брамою.

Вартовий жовнір, що стеріг браму, не підозрівав нічого. Він думав, що це йде якийсь офіцер із полевого суду. Вдарив двома палцями об дашок “мацеюфки”, як годиться доброму польському воякові і відчинив браму.

Яструб опинився на вулиці Жовківській. Стрепенувся і скорим кроком пішов в сторону ринку.

На ратуші бе десята година.

В місті рух невеликий, лише часом покажеться який небудь громадянин, що спішить до дому. Часом в світлі ліхтарні офіцерська “мацеюфка” блисне. На рогах вулиць стоять військові поліцаї.

Яструб йде. Військовим кроком ступає. Голову в гору держить. Напроти його йде якийсь офіцер. Не знати, що це за саржа? Наперед сам себе за рамя помацав. Дві зірки.

— Значиться я польський поручник — усміхнувся до себе Яструб.

Офіцер вже близько. Якийсь підпоручник. Переходячи біля Яструба, військовий салют віддає. Яструб честь честю платить. Також два палці до шапки підносить. Скрутив на академічну вулицю і пішов в напрямі Стрийського парку.

Перейшов парк. Замаячила в місячному світлі стація Персенківка.

Яструб надумувався. Куди йому тепер йти?

Держатися залізничного шляху, чи скрутити на право йти битим шляхом? Битим шляхом йти небезпечно. Кожної хвилини можна стрінутися з польськими частинами, що відходять на фронт. Йти залізничним тором також небезпечно. Може стрінутися з жандармами. А документів в його немає.

Мимохіть всунув руку до кишені плаща. Находить пачку паперів. Дивиться, — гроші. Це добре. Гроші здадуться, але від жандармів грішми не викупишся.

Подумав ще хвилину Яструб і рішив держатися залізничного шляху, але йти полями.

Ніч була тиха.

Місяць стояв високо на небі і розсівав лагідне світло по засіяних збіжем ланах. По запашних лугах і дрімучих лісах.

Яструб йшов полями, спотикаючися об межі та перескакуючи рови.

Він знав з польських часописів, що боева лінія знаходиться тепер над рікою Липою. Над цією річкою лежить також і його рідне село. Коби лише до свого села дістатися, а там може вдасться і боєву лінію перейти.

Йшов Яструб і в думках топився.

А коли поблід місяць і гасли зорі, а на сході зарум'янілося небо, він скрутив у ліс в напрямі сходячого сонця.

XV.

Цей самої ночі, коли Яструб так легко видістався із львівської тюрми і мандрував полями, найшовся ще один чоловік, що хотів нікуди не мандрував, але все таки спати не міг. Був це селянин Максим Шпеник в селі Немитому. Вже кілька разів вставав Максим з постелі, набивав свою черепашку домашнім тютюном і снував невеселі думи. Ст і тепер сидить він на лавці під вікном. Пакає люльку, а місяць цівако заглядає крізь маленькі вікна. Поскоботав своїми проміннями Максимиху, що обернувшись до стіни, спала на постелі. Опісля ювну жменю світла кинув на четверо дітей (самі хлопці), що спали на застеленій соломою землі. Діти поскидали із себе веретяні накривала і світять големи, надутими, як барабанчики животиками.

Сидить Максим Шпеник під вікном, пихкає із люльки і смердячим димом затроює і так тяжкий воздух. А під серцем щось його так ріхе! Так пече! А така лють його бере, що вже відержати че може.

Максим був бідний, але не такий то вже бі-

дний, щоб жити не можна було. У його було два морги поля, своя хата і хлів. Він мав одну корову, та й без свині не міг обійтися. І жилося воно якось. Працював Максим із жінкою коло поля і поле родило йому яких три кірці збіжа і двацять кірців бараболь. Ходив коло корови і корова давала молоко. Годував свиню і з неї мав мясо, ковбаси та солонину.

Як вибухла австрійська війна, то Максимові вона багато лиха не зробила. Його до війська не взяли, бо кривий був ще з малку. І коли інші чоловіки поневірялися на війні і багато з них пішло сиру землю гризти, то Максим сидів собі дома, обробляв своє поле і дякував Богові за свою криву ногу.

І хоч на світі шаліла війна, то Максим не робив собі з неї нічого. Через село переходило різне військо. Були мадяре, німці, були і москалі, але Максим кривди не зазнав.

Прийшли поляки. І аж тепер для Максима чорна година настала. Поляки забрали від його корову, забрали свиню, а його самого так скатували, що з місяць рушитися не міг.

Згадав Максим ляхів і зубами заскреготав. Та-ж дітям треба молока. Де він його візьме?! Не жити-ж тільки самою бараболею, та і до барабольки якось омасти зладося би. Он як дітям від пісної барабольки животики поздувало!

Максим мяса роздобути задумав. Тому дві неділі ходив він до панського ліса збирати патики і побачив там серни. Почав за ними слідити. Кілька днів слідив їх і тепер він вже знає, де вони пасуться і куди ходять пити воду. А вчора вечером понаставляв Максим силця. Може як раз зловиться серна. ?

Заглянув Максим кріз вікно на двір. Світає. Встав з лавки, підперезав сорочку ремінцем, взяв ніж, завинув його в шматину, сховав за пазуху і вийшов на двір. Хвилину на небо дивився, а потім у ліс поштикульгав.

XVI.

Сонце стояло вже на небі оттак заввишки одного хлопа і повними пригорщами кидало у ліс проміннями.

А ліс вмiвався росою і поважно кланявся сонцю. Збирав всі запахи квіток і приносив світляному богові жертву кадила.

Пташки чарівним хором величню пісню життя співали.

Максим цього всего не бачив і не чув. Він шкандибав у те місце, де були наставлені силця.

Станув. Прожогом поліз в куці.

“Є” — шепнув сам до себе.

Там конала серна. Тонкий, їдкий дріт відався і вужем дусив її шию.

Прикляк Максим. Витягнув зза пазухи ніж і перерізав дичині горло.

Нараз йому неначе здалося, що хтось за ним стоїть. Повернув Максим головою і мов неживий об землю гепнув. Над ним стояв польський офіцер.

— Пане, змилуйтеся наді мною! В мене жінка і малі діти! Не вбивайте мене!

— Що таке? — питає офіцер.

— В мене жінка, діти! А серну, то я в силцях знайшов. Не вбивайте! — просив Максим.

— Але-ж чоловіче! Схаменися! Я не маю найменчої охоти тебе вбивати. Я не ворог, я свій чоловік, — каже офіцер.

Максим прийшов до себе.

— Що ви кажете? Ви свій чоловік?

— Але-ж так. Я український вояк, втікаю з польської тюрми і хочу, щоби ви мені допомогли.

— А ви не жартуєте? — сумнівається Максим.

— Слухайте, чоловіче. Мені не до жартів. Я вас прошу, щоби ви постаралися для мене о селянську одержу, бо в цьому польському мундiрі, здається, тяжко мені буде дістатися до своїх.

— Як так, то що іншого! — втішився Максим.
— Але чи не краще було би для вас пробіратися до наших таки в польському мундурі?

— Ні, бо в тюрмі знають, що я утік, перебра-
ний за польського офіцера, а вкінці я є певний, що
про мою втечу повідомлено вже всі постерунки
жандармерії.

— О, паноньку! З тими постерунками біда!
Лазять вам ті жандарми, як зараза. Без пере-
пустки за поріг не можна вийти.

— Ну, ну. Ідїть-же чоловіче до села і прине-
сїть мені це, о що вас прошу.

— Я вже йду. Добре, що в мене знайдеться
ще кілька старих лахів.

— Але нікому не кажіть, що ви мене тут ба-
чили.

— А де-ж би я таке зробив?! Що ви таке
балакаєте? Чи я луципер, або Каїн, щоби україн-
ського вояка ляхам видавав?! Але знаєте, я так
гадаю, що воно буде зручніше і безпечніше, коли
я принесу вам ті річи не зараз, але аж вечером,
коли вже добре смеркнеться.

— Ваша вравда. Отже вечером я буду чекати
на вас на цьому місці, де ми оба тепер стоїмо, а
ви як повернете, то тихенько засвистіть.

Максим накрив серну торічним, сухим листям
і пішов до села.

Яструб кілька хвилин дивився йому у слід.
Потім пішов лісом. Зайшов у якусь дебри, зарослу
густими корчами ліщини. Там положився і заснув.

Поволі минав довгий червневий день. Яструб
виспався і нетерпливо дожидав вечера. Коли вже
добре смерклося він виліз з дебри і почав шукати
місця, де стрінув Максима. Досить довго шукав.
І здавалося йому вже, що заблудив, коли почув
умовлений свист.

Максим стояв під грабом. Біля його лежав
напханий мішок. Коли побачив Яструба, витягнув
з мішка сорочку, штани, шапку і навіть якусь ста-
ру опанчу.

— Перебірайтеся пане, а тут в хустині маєте
трохи печених бараболь. Більше нічого нема в ме-
не в хаті, а я знаю, що ви голодний.

— Дякую вам, добрий чоловіче за все, що ви

для мене зробили. А щоби ви вже більше не мучили дичини і могли купити собі те, що вам треба, нате вам ці гроші.

Витягнув з кишені пачку банкнотів, дав Максимові, а сам почав переодягатися.

— Та-ж то, паноньку, маєток! За ці гроші, що ви мені дали, можна навіть і морг поля купити. А най-же вас Бог нагородить і має в своїй опіці!

— А тепер будьте так добрий і покажіть мені дорогу до села Грибового.

— До Грибового буде звідсіля яких три милі. Там є вже, здається, боева лінія. Так я чув між нашими людьми в селі, — пояснює Максим.

Вийшли з ліса.

— Ідть цею дорогою, — вказав Максим рукою. — А як завважите щось небезпечного, то скакайте зараз в збіже.

Попращалися. Яструб пішов дорогою, заїдаючи печені бараболі, а Максим вернув до ліса. Тут звинув однострій, що його лишив Яструб і заховав у дуплаве дерево. До села ще не вертався. Він місяця ждав. І коли бліде світло почало розпливатися по лісі, Максим витягнув серну на полянку, розібрав її, спакував мясо до мішка і аж тоді до села подався.

XVII.

Знова ніч.

В темряві потонуло село Грибове. Дощ хляпає. По дорогах калабані і баюри. Хати немов загрузли в чорному болоті. Дріжать обмоклі сади. Часами чути важке чалапання на дорозі. В хатах темно, тільки десь-не-десь блимає світло. Там квартири польських штабів. За селом, на горбочку, в старих австрійських окопах польська боева лінія. А там дальше зарослі шуварами і тростиною мочарі і річка Липа. За річкою, на другому березові вільшина, за вільшиною українці.

У світлиці Опанаса Яструба світло. Там при столі сидять два польські старшини, майор і по-

ручник, а під стіною на лавці два капрالی. З хати проведений польовий телефон. На дворі під хатою стоїть вартовий.

В другій меншій кімнаті, відділеній від світлиці сіньми, приміщується уся Опанасова родина. На стіні блямає мала нафтова лампа.

Опанас сидить в куті при скрині. Опанасиха з дочкою Катрею біля печі.

Тихенько зітхає Опанасиха. Голову рукою підпер Опанас. Всі одно думають... "Що з Костем?"... "Де він тепер?"...

Доглядали його. Виховували. У школу післали...

Кость середню школу скінчив, на університет вписався, — аж тут вибухла війна. До війська його взяли.

Два роки не бачили Костя родичі. Третого, домів на відпустку прийшов. Два тижні був. Опісля знов пішов.

Австрія розпалася, та Кость не вертався, тільки родичам лист післав: "Не час тепер дома гостювати, а пора рідну Україну від ляхів боронити".

Потім вже не було від Костя вістки. Аж недавно пішли слухи, що він у польську неволю попався.

— "Але чого то нині в полудне жандарми приходили і за Костем питали?.. — губиться в думках Опанас. — Може йому удалося втечи?"

Тихо в хаті. На дворі безвпинно хляпає дощ. Підвівся Опанас з лавки і вийшов на двір.

— Доконд ідеш? — питає вартовий.

— Йду до хліва, подивитися до корови.

— Не длуго юж бендзеш ти ходзіць до тей крові. Ютро йом забержеми.

Йде Опанас через подвіря, підходить до хліва, відчиняє двері, аж нараз доходить до його уха тихий шепіт "Тату".

Станув, наслухує. Вдивляється у пліт. Ізза плота висувається якась постать і знова чути шепіт.

— Тату! То я, Кость.

Задрожало з радости Опанасове серце.

І кріпко обняв батько сина.

— Тату! Я втік з неволі. Хочу дістатися до своїх. Де боєва лінія?

— За селом, в старих австрійських окопах, а по той бік за вільшиною, наші.

— А в селі багато поляків?

— Є якісь штаби, трохи кінноти і обоз.

— Добре. Скажіть мені, тату, куди найлегче перекрастися через польську лінію?

— Йди, сину, городами на ланок. Там жито. Житом іди. На суголовах зверни ліворуч. Перейдеш долинку, перескочивши потік, а там шуварі і мочарі. В шуварах ти вже безпечний. Шуварами відстанешся над річку. Вода мала. А за річкою ти вже в наших.

— Дякую, тату.

На подвір'ю щось зачалапало.

Опанас почав поратися біля хліва, а Кость пішов городами. Ось вже і ланок. Борозною, поміж житами йде. Тихо, тільки вітер житом колише і січе дощ.

— А леж то пржеклента погода! — нагло почув Яструб голос.

Це окопи. Завернув на ліво. Зійшов у вузьку долинку. Перескочив потік і пішов шуварами.

В темряві заблестіла ріка.

За кілька хвилин переправився Яструб на другий бік і пішов вільшиною.

— Стій! Хто йде? — чує голос української застави.

— Свій! — відкликнувся Яструб.

— Клич, який?

— Клича не знаю, бо втікаю з польської неволі.

— Долів! —

Яструб мигом приліг до землі.

Підходить стійковий стрілець.

— Хто ви?

— Хорунжий Яструб.

— А то ви? — втішився стрілець.

Яструб встав і приглядається стрільцеві.

— Не пізнаєте мене? Я Гриць Ковблик. Мені удалось втечи тоді, коли нас ляхи окружили в Кривчицях.

— Здоров був Грицю! — подав Яструб стрільцеві руку. — А скільки вас тут?

— Над річкою є лише самі застави, а курінь за вільшиною, у фільварку.

— Який це курінь? Може наш старий?

— О, ні! Наш старий курінь розбитий, а недобитків порозділювано до інших частин.

— Є тут крім тебе, ще хто із старих знакомих?

— Дуже мало. Є сотник Кошик, командує курінем. Є десятник Чорнуха, вістун Драбина і ще кількох стрільців.

Коли Яструб увійшов до приміщення курінної команди, то побачив там сотника Кошика в товаристві значкового. Сотник дуже утішився, пізнавши Яструба.

— Це дійсно чудо, що я вас знова бачу, а то ходила чутка, що вас поляки у Львові розстріляли.

— Як бачите, пане сотнику, я живий і вдалося мені утечи. Колись розкажу вам про свої пригоди, а тепер прошу вас, дайте мені пятьдесят стрільців.

— А пощо вам їх?

— Хочу віддячитися ляхам за гостину. Вони сидять в окопах, обмоклі, як щурі. Дорогу до них знаю.

— Не зла думка... Хвилинку!..

Взяв сотник в руку телефонічну слухавку.

— Гальо, бригада!.. Тут сотник Кошик. Пане отамане! Що лише зголосився тут хорунжий Яструб. Втік з неволі. Перейшов польську лінію. Каже, що тепер як раз добра нагода вдарити на польські становиська... Вің сам... Добре... Приказ...

— Пане поручнику! — звертається сотник до значкового. — Дайте приказ! Чотири підстаршини і сорокшість стрільців в поготівлю. По дві ручні гранати кожному стрільцеві.

А відтак до Яструба:

— Пане хорунжий! Беріть людей і йдіть.

По хвилині:

— Але-ж ви зовсім мокрий. З вас цюркоком ллється вода. В мене є тут десь старий однострій. Переберіться.

— Шкода марнувати час, пане сотнику! Зрештою я знова полізу у воду.

— Гаразд. Ідіть.

— Приказ, пане сотнику.

* * * * *

Вітер шумить у вільшині. А дощ січе.

Гнуться над рікою верболози.

Шумлять шуварі.

Гусаком ідуть.

Хорунжий Яструб, чотири підстаршини і сорок шість стрільців.

— Увага! Тут переходимо, — тихо передавали один одному приказ Яструба. Хорунжий ізсунувся в воду. За ним інші. Дощ і шум вітру глушили хлюпінт води.

В шуварах у розтрільну розвинулись.

Зайшли і вдарили з боку. Грімкий, протяжний клич “Гура-а-а!” — і темряву освітив огонь вибухаючих гранатів.

Гук. Розриви. Крик. Зойк. Уривані вистріли крісів.

Вкінці поодинокі, а дальше частіші виклики: “Поддаєми сен!” Почувся брязкіт і стук киданої збруї.

А в міжчасі дощ настав. Вітер кинувся на хмари і порозганяв їх.

Починало світати. Згодом ізза горбка виглянуло сонце і усміхнулось. На збіжу і траві дорогами жемчугами блистіли дощеві каплі.

Хорунжий Яструб в село Грибове стежу посилає, а сам свої страти числить. Пятнайцять ранених. Убитих нема.

Із польської сторони; двацять убитих, трийцять шість ранених, а полонених сто пятьдесят шість. Між полоненими — десять офіцерів.

Яструб підходить до них.

— Добрий день, панове!

Мовчанка.

— Щож, панове! Таке воєнне щастя. Недавно був я у вас в гостях, а тепер ви гостюєте у нас.

Вертає стежа і доносить, що польський штаб і обоз ще в ночі забралися з села.

Біжать люде. Чоловіки, жінки і діти. Хто з хлібом, хто з салом і сиром в клунках. А деякі молодиці повні горшки сметани обіруч перед собою несуть.

А всі тішаться, радіють. Своїх стрільців обнімають і гостять.

Прийшов і Опанас з жінкою та дочкою. Радісним оком на сина глянув. Опанасиха голову Костя до грудей тулила. Сестра Катря з боку припала.

Через ріку переправляється курінь.

На скору руку міст із вільхів збудували.

Сотник Кошик Яструбові широко руку стиснув.

— Ви гарно справились, — похвалив. На чуру кивнув. Чура Яструбові стрілецький однострій подав.

— Час вам переодягнутися, — сказав сотник.

Вояки, колом хорунжого обступили. Стрілецьке тіло від очей дівчат і молодиць заслонили. Щоб вроків не було. Опанасиха понад голови стрілецькі, синові сорочку й підштанці подала.

Натягнув хорунжий Яструб штани з випусками. Добрі чоботи взув. В блюзу, з обшитим зубчаткою ковніром одягнувся. На голову шапку з твердим, широким околком надів. Старшинську збрую, — короткий багнет і револьвер, бельгійський, бровнінг від ляхів забрав.

А тим часом від бригади на коні вістовий прискавав. Наказ — “в похід виступати!” — привіз.

Сотник Кошик приказ дає: “ранених українських стрільців і польських вояків підводами до полевої лічниці, а полонених під сторожею в запілля відставити. Убитих поховують селяне”. —

Курінь до походу строїться. Попереду стежі ідуть. Згодом сотні. Чета за четою.

Яструб четверту сотню веде.

Гордістю сяють Опанасові очі.

Яструб на час хорунжому Дибкові команду віддав. Сам до сотника підступає.

— Пане сонтіку! —

— Що там, товаришу? —

— Прошу слухняно о кілька годинну відпустку.

— Само собою. Хочете натішитися батьками?

— Так... А позатим маю діло в селі Тихому.

Усміхнувся сотник.

— Тому два дні переходили ми через село Тихе і я бачив там це ваше "Діло". Воно, здається мені, має чорні очі. Я розумію, що це досить важне "Діло" і тому даю вам дванайцять годинну відпустку. Ваша сотня буде в боєвій лінії під Стрілиськами, на горбку. Зголосіться до служби в одинайцятій годині, в ночі.

— Приказ, пане сонтіку!

XVIII.

Крикнув, свиснув на коня

Оставайся здорова!

Як не згину, то вернуся

Через три года...

— Козацька пісня.

Сонце звернуло з полудня.

Тихою, повільною ходою прямувало на захід і рясним світлом заливало білу хату в селі Тихому і садок, що кругом хати вінком вився.

Під кріслатою яблінкою, на лавочці сиділа Надія Доброславська.

Голову на поруччя лавки оперла.

Думала... Недавнє згадувала.

Тому вісім місяців назад. Вона у Львові. Австрія валиться. Українське військо з сотником Дмитром Вітовським на чолі, силою перебірає владу від австрійського намісника, графа Гуйна. Українська Національна Рада бере в свої руки кер-

му правління. Радість і одушевлення! Місто прикрашене українськими прапорами.

А потім акція поляків. Криваві бої на вулицях міста. Наглий відступ українців. Польські бешкети і страхіття!..

Надія живе в знайомих жидів на Замарстинові. Разом з ними укривається в погребі перед озвірілими польськими бандами.

Коли минули перші дні погромів і у Львові трохи успокоїлося, вона виходить з кривки. Стрічається із знакомими українцями. На вулиці Руській вспів вже заснуватися Горожанський Комітет для допомоги українським в'язням і полоненим. Надія бере живу участь в роботі Комітету. Одного дня довідується вона про судьбу знакового їй, хорунжого Яструба.

На згадку про Яструба смутком вкрилися чорні очі. У серці тихий біль відізався. . .

В садку тріснула галузка.

Глянула Надія. Муріжком ішов стрілець.

Пізнала. Чорні очі радістю спалахнули.

Схопилась. Стрільцеві на зустріч пішла.

— Чи це дійсно ви, пане Костю?! Яка я рада, що вас знова бачу. Отже таки удалося вам втечи з тюрми?!

— Як бачите. Вирвався я із польських обіймів і прийшов подякувати вам за поміч, яку я, будучи в замарстинівській тюрмі, від вас діставав.

— Нема за що дякувати. Це, що я для вас зробила, могла зробити кожна українка.

— Ні, панно Надю. Я ніколи не забуду тих днів, коли ви вистоювали під тюремною брамою і слухаючи огидної лайки ляцької товпи, терпеливо ждали на тюремного сторожа, щоби передати для мене харчі. А Великодний Понеділок!?! Того дня і тієї хвилини, коли ви добилися у польському суді дозволу мене відвідати, не забуду до кінця мого життя. Ваші слова: "Нині Великодні Свята. Я принесла вам чисту сорочку і трори паски. Паска носвячена вчора у Волоській церкві" — звенять в моїй душі безпереривною, вічною мельодією.

Затих хорунжий Яструб.

Сиділи мовчки. . .

Яструб на Надію, мов на святий образ дивився. Очима своє кохання висказував. Відповіді ждав.

Надія мовчала. Поважно в далеч гляділа. В коханні признатися не хотіла.

А сонце крізь віти усміхалося.

На галузці зацвірінькала пташка.

Із заходу громом озвались гармати.

— Прощавайте, панно Надю, мені в дорогу час.

— Вже? Так скоро? А з моїми родичами не хочете привітатися? Зайдіть в хату, — просила.

— У хаті я вже був і бачився з вашими родичами перед тим, нім вас у саду знайшов.

— До побачення, пане Костю.

Кріпко стиснулись руки.

Яструб через сад на дорогу пустився.

— Пане Костю! — закликала.

Станув.

Підійшла.

Чорні очі Надії лагідним світлом засяли. Грудь хвилею взнеслася і опала. Затремтіли уста.

Припала до широких, стрілецьких грудей. Світлими ягодами-устами на устах хорунжого повисла. Почілунок першого кохання в дар стрільцеві віддала.

У Яструба грудь полум'ям спалахнула. Шляхотне вино із уст дівочих випивав.

— Досить, — шепнула.

Стрільцеві в душу заглянула.

На бій благословила.

— Пане Костю! Ідіть у бій. Проженіть ворога із Рідної Землі. Хай вас веде ваша повинність і любов до України, а дорогу нехай освітлює вам Слава. Потім вертайте. Я жду на вас.

Хорунжий Яструб випрямувався. Закаблуками вдарив. Руку до шапки підніс.

— Я вернуся, — сказав спокійно, певно.

Пішов.

Вечірній сумерк сповивав хату і садок.

На лавочці під яблінкою все ще сиділа Надія.
На дорогу, куди пішов Яструб, дивилася. Кохан-
ня своє молоде за ним на здогін посилала...

На заході греміли гармати.

Едмонтон, 1936.

ВАЖНІШІ ПОМИЛКИ ДРУКУ

Сторона	Рядок з гори	Є	Має бути
24	13	клянула	глянула
49	22	Газдайло	Газдайко
65	17	осміхнувся	усміхнувся
91	39	трори	трохи

Зміст

ЛИСТОПАДОВА ЛЕГЕНДА	Стор. 5
ГАЛЯ	Стор. 7
ЗАБУТА МОГИЛА	Стор. 15
ПО НАС ОСТАНЕТЬСЯ ЗГАДКА	Стор. 21
Я ВЕРНУСЯ	Стор. 48

